

**UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FAKULTA SOCIÁLNYCH VIED A ZDRAVOTNÍCTVA**

DIPLOMOVÁ PRÁCA

2012

Bc. Miroslava Kováčiková

**UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FAKULTA SOCIÁLNYCH VIED A ZDRAVOTNÍCTVA**

**RODIČOVSKÝ MONITORING TRÁVENIA VOĽNÉHO
ČASU V KONTEXTE UŽÍVANIA NÁVYKOVÝCH LÁTOK**

Diplomová práca

Študijný program: Psychológia

Školiace pracovisko: Ústav aplikovanej psychológie

Školiteľ: PaedDr. Martina Romanová, PhD.

Nitra 2012

Bc. Miroslava Kováčiková

Pod'akovanie

Touto cestou by som sa chcela poďakovať svojej konzultantke PaedDr. Martine Romanovej, PhD. za jej rady, pomoc, pripomienky a čas, ktorý mi venovala. Zároveň chcem poďakovať riaditeľkám a riaditeľom, vyučujúcim a žiakom základných a stredných škôl, na ktorých bol výskum realizovaný za ich ústretovosť a ochotu zúčastniť sa výskumu.

ABSTRAKT

KOVÁČIKOVÁ, Miroslava, Bc.: *Rodičovský monitoring trávenia voľného času v kontexte užívania návykových látok*. [Diplomová práca] – Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva; Ústav aplikovanej psychológie. – Školiteľ: PaedDr. Martina Romanová, PhD. Stupeň odbornej kvalifikácie: Magister (Mgr.). – Nitra : FSVaZ, 2012. 67 s.

Práca pojednáva o troch hlavných témach a to užívaní návykových látok, rodičovskom monitoringu voľného času a trávení voľného času. Úvodná časť práce je zameraná na aktuálny stav užívania návykových látok ako formy problémového správania v sledovanej skupine adolescentov. V ďalšej časti práce sa autorka zaoberá determinantami problémového správania, ktoré vychádzajú z rizikovosti obdobia adolescencie a z prostredia rodiny. Záver teoretických východísk je venovaný problematike rodičovského monitoringu voľného času a samotnému tráveniu voľného času v súvislosti s problémovým správaním. Cieľom práce bolo bližšie preskúmať aspekty rodičovského monitoringu, overiť účinnosť rodičovského monitoringu - jeho stratégií ako protektívneho faktora a zistiť dôsledky trávenia voľného času rôznym spôsobom a na rôznych miestach. Výskumná vzorka bola tvorená 389 žiakmi 6.-9. ročníkov základných škôl a študentmi 1.-4. ročníkov stredných škôl. Dáta boli získané pomocou Dotazníka sociálnych noriem, Dotazníka rodičovského monitoringu a dotazníka trávenia voľného času. Výsledky výskumu naznačujú existenciu súvislosti užívania návykových látok s kvalitou vzťahov v rodine, rodičovským monitoringom a spôsobom trávenia voľného času. Rodičovský monitoring je ovplyvňovaný vekom a pohlavím adolescenta a tiež úplnosťou rodiny. Autorka tiež poukazuje na zistenia týkajúce sa spôsobov trávenia voľného času na rôznych miestach, ktoré naznačujú ako môže trávenie voľného času vplývať na užívanie návykových látok

Kľúčové slová: Užívanie návykových látok. Rodičovský monitoring. Voľný čas. Adolescencia.

ABSTRACT

KOVACIKOVA, Miroslava, Bc.: *Parental monitoring of leisure in substance use context*. [Diplomova thesis] – Constantine the Philosopher University in Nitra, Faculty of Social Sciences and Health Care, Institute of Applied Psychology. – Supervisor: PaedDr. Martina Romanová, PhD. Master of degree: Master (MA.). – Nitra : FSVaZ, 2012. 67 p.

The thesis deals with three main issues substance use, parental monitoring of free time and leisure activities. The first part is focused on the current state of substance use as a form of problem behavior in group of adolescents. In the next part the author deals with determinants of problem behavior based on riskiness of adolescence and family environment. The end of theoretical background is devoted to parental monitoring of free time and leisure activities in context of problem behavior. The aim of work was to explore aspects of parental monitoring, to verify effectiveness of parental monitoring - its strategies as protective factors and determine the consequences of spending free time in different ways and at different places. The research sample consists of 389 6th-9th graders of elementary school and 1st-4th graders of secondary school. As a measurement tool a questionnaire of social norms, a questionnaire of parental monitoring and questionnaire for leisure time were used. Research results suggest the existence of a relation of substance use with the quality of family relations, parental monitoring, and leisure activities. Parental monitoring is influenced by age and gender of adolescent and also the completeness of the family. The author also points to the findings related to the ways of spending free time in places, which suggests that leisure activities can affect the substance use.

Keywords: Substance use. Parental monitoring. Leisure. Adolescence.

OBSAH

Úvod	8
1.1 Problémové správanie ako sociálno-patologický jav	8
1.1.1 Užívanie návykových látok u slovenských adolescentov ako jedna z foriem problémového správania.....	10
1.2 Determinanty problémového správania	11
1.2.1 Adolescencia ako obdobie rizikové pre rozvoj problémového správania	12
1.2.2 Kvalita rodinného prostredia	13
1.3 Rodičovský monitoring trávenia voľného času.....	19
1.3.1 Trávenie voľného času	24
1.4 Ciele výskumu, výskumné otázky a hypotézy	28
1.4.1 Užívanie návykových látok	28
1.4.2 Rodičovský monitoring	30
1.4.3 Voľný čas.....	31
2 Metódy	33
2.1 Výskumný súbor.....	33
2.2 Metodiky	33
2.2.1 Operacionalizácia pojmov	34
2.3 Metódy analýzy dát.....	35
3 Výsledky	36
3.1 Užívanie návykových látok.....	36
3.2 Rodičovský monitoring.....	44
3.3 Voľný čas	47
4 Diskusia	51
4.1 Užívanie návykových látok.....	51
4.2 Rodičovský monitoring.....	53
4.3 Voľný čas	55
4.4 Limity a odporúčania pre ďalší výskum	57
5 Záver	58
ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV	59
PRÍLOHY	65

ÚVOD

Užívanie návykových látok má v populácii adolescentov aj napriek mnohým preventívnym programom vzrastajúcu tendenciu. Alarmujúca je tiež stále sa znižujúca veková hranica experimentovania s týmito látkami. Bolo vytvorených viacero modelov vysvetľujúcich takéto správanie, ktoré sa líšia ako v zložení a počte determinujúcich faktorov, tak aj v predpokladaných príčinných vzťahoch medzi nimi. V našej práci sa bližšie venujeme rodičovskému monitoringu trávenia voľného času. Vo výskume sa zameriame na hľadanie súvislostí medzi užívaním návykových látok a rôznymi spôsobmi rodičovského monitoringu.

V moderných dejinách západných spoločností môžeme pozorovať klesajúcu tendenciu v množstve spoločne stráveného času v rodinách. Na druhej strane sme svedkami vzrastajúceho počtu adolescentov s problémami v oblasti správania, vrátane užívania návykových látok. Rodičovská zaangažovanosť vo výchove, aj vo forme rodičovského monitoringu sa nám preto zdá aktuálnou témou, v slovenských podmienkach navyše empiricky málo preskúmanou.

Výskum budeme realizovať na vzorke žiakov vyšších ročníkov základných škôl a študentov stredných škôl dotazníkovou metódou. Použijeme pri tom dotazníky zamerané na užívanie návykových látok, zisťovanie rodičovského monitoringu trávenia voľného času a spôsobov trávenia voľného času. Dáta budeme spracovávať štatisticky.

1.1 Problémové správanie ako sociálno-patologický jav

Ondrejkovič definuje sociálnu patológiu ako „súhrnný pojem na označenie chorých, nenormálnych, všeobecne nežiaducich spoločenských javov“ (Ondrejkovič, 2000, s.15). Definícia poľského autora Podgoreckého (1969, In: Hroncová, 2004, s.6) hovorí o sociálnej patológii ako o „takom druhu správania, takom type inštitúcie a takom type fungovania sociálneho systému, ktorý sa nachádza v základnom protiklade k svetonázorovým hodnotám, uznávaným v danej spoločnosti.“

Sociálno-patologické javy následne odvodzujeme od normality spoločnosti, teda od toho čo je v danej spoločnosti chápané ako štandardizované, očakávané a vyžadované správanie. Vzhľadom na to, že výskyt sociálno-patologických javov odvodzujeme od normality spoločnosti, je nutné definovať, čo to vlastne norma je. Zameriame sa na

sociálne normy: „Sociálne normy môžeme definovať aj ako pravidlá pre vedomé sociálne konanie, predpisy pre sociálne správanie, očakávané správanie alebo dokonca vyžadované sociálne správanie, s charakterom kategorického imperatívu“ (Ondrejko, 2000, s. 21). Vzhľadom na nejasnosť obsahu pojmu sociálna patológia a množstvo existujúcich výhrad k jeho vymedzeniu, pristupuje Ondrejko (2000) k definovaniu sociálnej deviácie. Sociálna deviácia je podľa tejto definície podtriedou sociálneho správania a súčasne označuje správanie nachádzajúce sa mimo sociálnej normy, ktorá je platná v nejakej spoločnosti alebo skupine. Následne delí sociálne správanie z hľadiska miery dodržiavania noriem na: normokonformné sociálne správanie; nápadné, provokujúce sociálne správanie; a zo skupiny deviantného správania: správanie dissociálne; asociálne a antisociálne správanie; delikventné správanie a kriminálne správanie.

Vieme, že spoločnosť sa v priebehu času mení a spolu s ňou sa vyvíjajú aj jej normy. So zmenou noriem sa samozrejme mení aj to, čo môžeme považovať za sociálnu patológiu, prípadne čo ňou už na rozdiel od minulosti nie je. Takýmto spôsobom pribudlo na zoznam sociálno-patologických javov aj problémové správanie mládeže.

Podľa Svetovej zdravotníckej organizácie rozlišujeme tri formy adolescentného problémového správania (Labáth, 2001):

- formu pasívnu – môže mať podobu únikového správania, záškoláctva, prípadne až samovražedného jednania;
- formu agresívnu – zahŕňa delikvenciu a násilie;
- a formu kompromisnú – prejavuje sa nestabilitou, výkyvmi v pracovnom aj sociálnom živote.

Problémové správanie môžeme definovať ako sociálny konštrukt zahŕňajúci rôzne formy správania, ktoré nemusia byť nutne presne vymedzené. Sú však identifikované ako tie, ktoré spôsobujú zdravotné, sociálne alebo psychologické ohrozenie jedinca samotného alebo jeho sociálneho okolia, pričom ohrozenie môže byť reálne alebo predpokladané (Širůček a kol., 2007).

Jessor a Jessor (1977) vymedzujú problémové správanie ako správanie, ktoré je sociálne definované ako problém, ako zdroj obáv alebo ako neprijateľné vzhľadom k normám všeobecnej spoločnosti. K oblastiam problémového správania zaraďujú hlavne zneužívanie alkoholu a návykových látok, fajčenie, delikventné správanie a predčasné zahájenie sexuálneho života.

A podľa Blatného a kol. (2005) je problémové správanie v adolescentnom veku najviac zastúpené konzumáciou alkoholu, fajčením cigariet a skúsenosťami s drogami, najmä marihuanou. Takéto problémové správanie ďalej spája s trávením voľného času.

Z uvedených definícií je zrejmé, že pojem problémové správanie zahŕňa značne širokú škálu rôznych prejavov, preto sa ďalej budeme zaoberať len ich užšou skupinou a to užívaním návykových látok. V kontexte našej práce budeme pod užívaním návykových látok rozumieť konzumáciu alkoholu, fajčenie cigariet a užívanie nelegálnych drog, najmä marihuany. Pre ucelenosť obrazu o danej téme uvádzame prehľad výsledkov medzinárodných štúdií zameraných na užívanie návykových látok na Slovensku.

1.1.1 Užívanie návykových látok u slovenských adolescentov ako jedna z foriem problémového správania

Pre vytvorenie prehľadu o aktuálnom stave užívaní návykových látok na Slovensku v populácii adolescentov sme si vybrali dve medzinárodné štúdie: štúdiu ESPAD – The European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs, ktorá je zameraná na zisťovanie fajčenia cigariet, konzumácie alkoholu, užívanie marihuany a hašišu a ďalších nelegálnych drog u 15 – 16 ročných študentov v 35 krajinách Európy; a štúdiu HBSC - Health Behaviour in School-aged Children, ktorej sa naposledy zúčastnilo 43 krajín prevažne z Európy a zaujíma sa o zdravie 11, 13 a 15-ročných školákov. Pre tieto dva výskumy sme sa rozhodli pre porovnateľnosť ich výsledkov s rovnakými výskumami z minulých rokov a kvôli veľkosti vzoriek probandov, s ktorými pracovali na základe čoho ich považujeme za reprezentatívnejšie.

Na základe porovnania výsledkov štúdií ESPAD z rokov 1995, 1999, 2003 a 2007 môžeme povedať, že (Hibell et al., 2004; Hibell et al., 2009):

- do roku 2003 mal výskyt fajčenia stúpajúcu tendenciu, z výsledkov z roku 2007 je zrejmé, že sa tento rast zastavil a má dokonca mierne klesajúcu tendenciu. Percento fajčiacich študentov na Slovensku je však stále vyššie ako je priemer ostatných ESPAD krajín. Pravidelne fajčí približne 37% probandov;
- alkohol vôbec nepije len 3 – 6% študentov, 58% študentov sú bežní užívatelia alkoholu a v priebehu posledného roka konzumovalo alkohol 88% študentov. Slovensko je jednou z piatich krajín s trvale rastúcim trendom pitia alkoholu, aj

v tomto prípade je percento užívateľov vyššie ako priemer ostatných krajín ESPAD;

- jednoznačne stúpajúcu tendenciu má užívanie marihuany aj tzv. tvrdých drog. Užitie aspoň raz v živote uvádzalo v prípade marihuany 32% adolescentov, v prípade iných nelegálnych drog 9% adolescentov. Tieto percentá sú opäť vyššie ako je priemer ESPAD krajín.

Do projektu HBSC sa Slovensko zapojilo v rámci piatich zberov údajov realizovaných postupne od roku 1993. Z tejto rozsiahlej štúdie nás budú zaujímať výsledky týkajúce sa užívania návykových látok z rokov 2009/2010 (Baška et al., 2011):

- s vekom výrazne stúpa výskyt skúseností s fajčením. Prvú skúsenosť s fajčením malo za sebou vo veku 11 rokov priemerne 14% detí, vo veku 13 rokov to už bolo 40% a vo veku 15 rokov priemerne 60% detí. S vekom tak isto stúpa aj výskyt fajčenia, vo veku 11 rokov fajčilo aspoň raz týždenne približne 2% detí, vo veku 15 rokov to už bolo 19%;
- z 15-ročných respondentov, ktorí už niekedy konzumovali alkohol, malo 43% svoju prvú skúsenosť s alkoholom vo veku 13 rokov a menej. Pravidelné pitie alkoholu aspoň raz za týždeň stúpalo s vekom, vo veku 11 rokov sa vyskytovalo asi u 5% a vo veku 15 rokov už asi u 22% respondentov;
- 16% respondentov vo veku 15 rokov už niekedy užilo marihuanu.
- boli zistené rozdiely v užívaní návykových látok medzi chlapcami a dievčatami, vo väčšine prípadov bol u chlapcov výskyt užívania častejší, výnimku tvorilo napr. fajčenie a konzumácia alkoholu v kombinácii s liekmi.

Na základe uvedených výsledkov, ktoré považujeme za naozaj závažné, si môžeme dovoliť povedať, že obdobie prechodu z detstva do dospelosti je naozaj rizikovým pre výskyt problémového správania. V ďalšej časti práce sa teda budeme zaoberať špecifikami obdobia adolescencie a ďalšími faktormi, ktoré môžu pri vzniku problémového správania pôsobiť.

1.2 Determinanty problémového správania

Ako sme už naznačili, existuje viacero faktorov, ktoré môžu pôsobiť pri vzniku problémového správania. V literatúre môžeme nájsť viacero modelov vzniku takéhoto

správania, vo všeobecnosti by sme mohli povedať, že je považované za multifaktoriálne podmienené. Pre lepšiu predstavu niektoré bližšie popíšeme.

Jessor (1993) sformuloval teoretický model, ktorý pozostáva zo systémov vysvetľujúcich premenných: biologický systém; systém sociálneho prostredia; systém vnímania a hodnotenia daného sociálneho prostredia; systém osobnosti a systém správania. Každý systém sa skladá z premenných, ktoré slúžia buď ako protektívne alebo rizikové faktory. Rovnováha medzi týmito faktormi následne určuje stupeň náchylnosti k problémovému správaniu.

Arteburn, Burns (2001) uvádzajú šesť kľúčových faktorov, ktoré vedú k problémovému správaniu ako napr. k závislosti na drogách a alkohole: biologický predpoklad; tlak okolia; postoj rodičov; životné krízy; depresia a v neposlednom rade vzťah rodičov k deťom.

Aj Labáth (2001) pripisuje takémuto druhu správania multifaktoriálnu podmienenosť a to vonkajšími i vnútornými činiteľmi. Vychádza pritom z koncepcie bio-psycho-sociálnej jednoty.

Problematikou podmienenosti problémového správania sa zaoberá mnoho ďalších modelov a teórií. Len niektorými z nich sme sa snažili ilustrovať šírku spektra možných spolupôsobiacich faktorov, ďalej sa už budeme zaoberať len niekoľkými vybranými.

1.2.1 Adolescencia ako obdobie rizikové pre rozvoj problémového správania

Dospievanie je náročným obdobím, ktoré so sebou prináša mnoho zmien v oblasti psychickej aj sociálnej. Vyrovnávanie sa s týmito zmenami stojí adolescenta aj jeho okolie mnoho síl, nie je preto prekvapujúce, že je toto obdobie z hľadiska výskytu problémového správania najrizikovejšie.

Adolescencia vyplňa predovšetkým druhé desaťročie života, jej konkrétne časové vymedzenie sa však od autora k autorovi líši. Tradične bola adolescencia oddeľovaná od predchádzajúceho obdobia pubescencie. Macek (2003) však uvádza, že v medzinárodnom kontexte sa čoraz častejšie vymedzuje adolescencia ako obdobie medzi detstvom a dospelosťou. Adolescencia je teda obdobie od 10 (11) do 20 rokov, pričom rozlišujeme adolescenciu ranú v časovom rozmedzí zhruba 10 (11) až 13 rokov, adolescenciu strednú vymedzenú približne intervalom 14 až 16 rokov a adolescenciu neskorú od 17 do 20 rokov.

V období dospievania je mládeži prirodzene poskytovaný priestor na experimentovanie a formovanie vlastnej identity. Je to obdobie, počas ktorého by mal každý adolescent zvládnuť niekoľko vývinových úloh. Dochádza k osamostatňovaniu sa od rodičov, premene vzájomných vzťahov v rodine a nadväzovaniu prvých trvalejších vzťahov mimo rodiny. Zároveň je nutné, aby sa dospievajúci naučil preberať zodpovednosť za svoje rozhodnutia a konanie. To všetko v kombinácii s vyššou tendenciou riskovať, vnútornou neistotou spôsobenou prudkými zmenami môže viesť ku konfliktom v rodine. Nie je však nevyhnutné aby vyústili do závažných kríz, je to v prvom rade rodina, ktorá môže vhodne zvoleným prístupom adolescentovi tento prechod z detstva do dospelosti uľahčiť. Je dôležité, aby rodičia stanovovali hranice, v ktorých je pre mladého človeka bezpečné hľadať samého seba, na druhej strane by mu však nemali brániť v postupom odpútavaní. Rodičia by nemali poľavovať ani vo svojom záujme o problémy dieťaťa a pristupovať k nemu trpezlivo a citlivo. Ak je prekonanie tohto náročného obdobia vo vývine rodičmi aj adolescentom zvládnuté, adolescent nadobúda vedomie nutnosti pretrvávajúcej závislosti na rodičoch a v rodine sú zachované dobré vzájomné vzťahy. To všetko je dôležitým predpokladom toho, že rodina splní svoju protektívnu funkciu vo vzťahu k rozvoju problémového správania. (Labáth, 2001; Macek, 2003; Matoušek, 1997; Verešová, 2004).

Ako sme teda naznačili, ak rodina plní svoju funkciu dobre môže byť, nie síce jediným, ale zato veľmi dôležitým faktorom, ktorý pomôže dieťaťu vyhnúť sa problémovému správaniu. V nasledujúcej časti práce sa preto pozrieme na to, ako môžu rodičovské správanie a kvalitné rodinné vzťahy pomôcť vytvárať pozitívne pôsobiace rodinné prostredie.

1.2.2 Kvalita rodinného prostredia

Dnes už s istotou vieme, že pôsobenie rodiny v detstve má dopad na ďalší vývin dieťaťa. To, ako rodinné prostredie vyzerá, je súčtom mnohých spolupôsobiacich faktorov. My sa budeme ďalej zaoberať len niektorými z nich, konkrétne úplnosťou rodiny, rodičovským správaním a kvalitou vzťahov v rodine. Vo všeobecnosti vieme, že rodina je pre dieťa najdôležitejším prostredím. V tomto prostredí sa socializuje, sú uspokojované jeho potreby a je mu poskytovaná opora a láska. Každá rodina však tieto funkcie z rôznych dôvodov naplňa v rôznej miere, výsledkom je potom aj rôzne pôsobenie na adolescenta a ako sme už spomínali, adolescencia je rizikovým obdobím pre rozvoj problémového správania.

Naše predpoklady potvrdzuje aj Macek (2003), ktorý prejavy problémového správania dáva do súvislosti s dlhodobou prevládajúcou klímou v rodine, názormi, hodnotami a presvedčeniami rodičov, taktiež ich vzdelaním a zamestnaním, ale aj participáciou rodiny v ďalších sociálnych štruktúrach. Zvláštny význam prikladá tolerancii rodičov k nevhodnému správaniu a pôsobeniu rodičov na správanie dieťaťa. Ako sme už uviedli v období adolescencie prechádza vzťah rodič – dieťa mnohými zmenami, pre jeho udržanie je dôležitý rodičovský záujem a zaangažovanosť, emocionálna intenzita interakcie, rodičovské vedenie a autorita. Aj napriek týmto prebiehajúcim zmenám sa dieťa pri dobre uchovaných rodinných vzťahoch aj naďalej riadi hodnotovou orientáciou vlastnou jeho rodičom. Dokáže tak tiež vnímať svojich rodičov ako skutočne dôležité osoby, a aj keď vplyv rovesníkov na každodenný život adolescenta narastá, ostávajú rodičia poslednou inštanciou pre významné rozhodnutia a krízové situácie. Aj Jelínek a kol. (2006) potvrdzujú, že kvalitný vzťah medzi rodičmi a dieťaťom je významným protektívnym faktorom zdravého vývoja v adolescencii. Dodávajú, že dospievajúci, ktorí necítia v rodine dostatočnú oporu sú vo väčšej miere konformní voči sociálnemu prostrediu rovesníkov a ľahšie podliehajú jeho tlaku. Následne preukázali, že vysoká rovesnícka konformita súvisí s vyššou mierou problémového správania. Jessor a Jessor už pri vytváraní svojej teórie o problémovom správaní (1977) označovali rodinu za významný protektívny faktor.

Matoušek a Kroftová (1998) zachádzajú ďalej a tvrdia, že zlyhávajúca rodina je hlavným činiteľom, ktorý deťom umožňuje problémové správanie. Ambrózová (2001) však uprednostňuje namiesto lineárneho modelu príčiny a účinku model cirkulárnej príčinnosti. Podľa tejto koncepcie „má rodina vždy (aj keď niekedy v podobe absencie) vzťah k vývinu dieťaťa – aj k rizikovému. Tak môžeme vidieť rodinu ako: I. činiteľa vyvolávajúceho a determinujúceho rizikový vývin; II. činiteľa, ktorý podporuje a udržiava rizikový vývin, resp. bráni jeho zmene; III. spoločenstvo, ktoré spätne „nesie“ dôsledky rizikového vývinu svojho člena; IV. zdroj – nositeľ a potenciálu na pozitívnu zmenu rizikového vývinu svojho člena (i seba samej). Rizikové správanie člena rodiny je jej súčasťou, a to aj napriek tomu, že rodina nemusí byť jediným zo spleti determinujúcich faktorov takéhoto správania“.

Súvislosť medzi vzťahom rodič – dieťa a problémovým správaním bola v literatúre popísaná viac krát, Wiggins, Sofronoff, Sanders sa ju preto rozhodli preveriť. V roku 2009 výskumne overovali účinnosť intervenčného programu zameraného na podporu vzťahov rodič - dieťa. Do programu boli zaradení rodičia detí s problémovým správaním. Po ukončení programu bolo preukázané, že vzťahy medzi rodičmi a dieťaťom sa výrazne

zlepšili a zredukovalo sa problémové správanie. Aj Patrick et al. (2005) považujú za základ účinnej intervencie pochopenie spôsobu akým skúsenosti dieťaťa z rodiny súvisia s vývojom problémového správania. Vo svojej práci rozpracovali myšlienku, že rodičovská vrelosť k dieťaťu, ich vzájomná komunikácia a monitoring dieťaťa sú dôležité už v detstve, pretože ich prítomnosť ovplyvňuje to, akým spôsobom bude rodina fungovať v ďalších rokoch.

Dobrá vzťah rodičov s dieťaťom je nepochybne dôležitý, mnoho rodičov však prekračuje istú pomyselnú hranicu a rado by si so svojím dieťaťom vytvorilo kamarátsky vzťah. Zabúdajú tak na to, že prvoradou úlohou rodiča je zodpovedne pristupovať k výchove dieťaťa a popri neustálej snahe o vytvorenie kvalitného rodinného prostredia nesmie v takomto vzťahu chýbať okrem lásky aj prísnosť (Arterburn, Burns, 2001).

Potvrdením pre súvislosť vzťahu medzi rodičmi a dieťaťom sú aj zistenia, že adolescenti, u ktorých sa vyskytuje problémové správanie, častejšie pochádzajú z rodín konfliktnejších a menej súdržných, v ktorých je rodinné prostredie chladné a rodičia neprejavujú záujem o dieťa a jeho potreby, pôsobia pasívne či dokonca odmietavo (Kožený a kol., 2007; Matoušek, 1997; Matoušek, Kroftová, 1998).

Dobré vzájomné vzťahy v rodine však nie sú tým jediným, čo vytvára kvalitné prostredie pre ďalší bezproblémový vývin adolescenta. Nesmieme zabúdať na to, že v súčasnosti pozorujeme nárast počtu - z rôznych dôvodov - narušených rodín. Z hľadiska úplnosti rozlišujeme rodinu úplnú, neúplnú a doplnenú. Z hľadiska stability Dunovský (1986, In: Turček 2000, s.12) rozoznáva rodinu pevnú, narušenú a rozvrátenú, ktorou rozumie rodinu smerujúcu k rozvodu. Viacerí autori (Matoušek, Kroftová, 1998; Labáth, 2001) sa zhodujú na tom, že neúplnosť rodiny je nepochybniteľným rizikovým faktorom pre vznik problémového správania. V takejto rodine je to väčšinou otec, kto chýba, a nejde len o absenciu vzoru pre dieťa, ale najmä druhého zdroja autority a opory. Nezanedbateľným faktorom je, že ak rodič, väčšinou teda matka, ostáva na výchovu sám nedokáže v tomto smere plnohodnotne zastúpiť oboch rodičov. Na tento problém sa vo svojom výskume zamerali Štěchová, Večerka a Holas (2000). Zistili, že v neúplných rodinách detí s problémovým správaním používali matky značne nepedagogické výchovné stratégie a navyše dieťaťu sťažovali osvojovanie prosociálnych spoločenských noriem. Ich postoj bol často nevšímavý a zanedbávajúci a často boli vo výchove nedôsledné.

Doteraz sme sa zaoberali tým, aký by mal byť kvalitný vzťah dieťaťa s rodičmi. Iba ten však pre zdravý vývin adolescenta nestačí. Spomínali sme, že pre zdravé prekonanie vývinových úloh adolescenta je dôležité poskytnúť mu istú mieru slobody pre jeho osamostatňovanie, ale zároveň stanoviť pevné hranice, v ktorých sa môže pohybovať. Nešpor (2001) v tejto súvislosti uvádza, že ideálny výchovný štýl je vrelý a stredne obmedzujúci. Najideálnejšie je preto rodinné prostredie, v ktorom deti dostávajú lásku, záujem a pozornosť, ale v ktorom zároveň existuje poriadok a ktoré predstavuje predvídateľné prostredie. V takom prostredí dieťa vie, čo smie a to mu poskytuje slobodu v rozumných hraniciach a zároveň pocit bezpečia. V ďalšej časti sa teda budeme venovať rodičovskému správaniu, ktoré budeme chápať ako súhrn metód a stratégií používaných rodičmi pri výchove detí.

Dnes už vieme na základe mnohých výskumov a teórií povedať, ktoré rodičovské správanie je to najvhodnejšie zo všetkých možných. Každý výchovný prístup vieme charakterizovať na základe miery používania kontroly, prísnosti či voľnosti, ale aj jeho emocionálnou povahou. Vzhľadom na tieto charakteristiky by sme za pozitívne pôsobiaci mohli označiť rodičovský prístup so správnou mierou kontroly, teda ani príliš obmedzujúci, ani príliš voľný a zároveň prístup vrelý, plný porozumenia a dôvery, založený na vzájomnej úcte a pochopení. Príliš obmedzujúce, či príliš voľné rodičovské správanie môže mať za následok problémové správanie detí. Vysoká miera kontroly a jej prípadné zvyšovanie v období adolescencie a teda neustálej snahy o samostatnosť majú za následok len zvyšovanie napätia v rodine a pribúdanie konfliktov. Takéto správanie sa často vyskytuje u rodičov neschopných riadiť svoje deti. Na druhej strane používaná nadmerne voľná výchova je často výrazom nezájmu o dieťa alebo práve naopak prehnanou ohľaduplnosťou k súkromiu dieťaťa. Je tiež charakteristická nedostatkom kontaktu s dieťaťom a povrchným vyžadovaním disciplíny. Negatívnym javom je aj agresivita vo výchove, tá často vedie k agresívnemu správaniu dieťaťa, ktoré ju považuje za dovolený spôsob správania sa. Druhým dôsledkom môže byť snaha dieťaťa za každú cenu sa tvrdému trestu vyhnúť, čo môže ešte viac prehĺbiť problémy v správaní. Ďalším z negatívnych prístupov k výchove je prehnaný perfekcionizmus, ten je často sprevádzaný zavrhujuším postojom rodičov ako trestom za nesplnenie vysokých nárokov a sústavnou kritikou. Charakteristické sú preň tresty vo forme odopierania pozornosti a lásky. Takýto prístup znižuje sebavedomie dieťaťa, môže viesť k frustrácii a odvracať tak dieťa o rodinu.

Za negatívnu môžeme jednoznačne považovať aj nekonzistentnosť vo výchovnom prístupe (Macek, 2003; Matoušek, 1997; Štúrová, 2001; Verešová, 2004).

Problematike rodičovského správania sa venovali vo svojich výskumoch aj Dwairy a Achoui (2010). Vysoká rodičovská kontrola môže podľa nich vyvolávať bezmocnosť detí a spôsobovať u nich úzkosť a depresiu. Emocionálne problémy a problémy so správaním nevyvoláva ale len autoritársky výchovný štýl s vysokou kontrolou, ale aj príliš zhovievavá výchova s nízkou kontrolou. Rozlišujú tiež či je kontrola pozitívna alebo negatívna. Pozitívnu kontrolu charakterizujú ako direktívnu prostredníctvom učenia a vedenia, negatívnu kontrolu ako využívajúcu hnev, kritiku aj fyzické intervencie. Zistili tiež, že rodičovská kontrola súvisí so vzťahom adolescent – rodina a tiež, že rodičovská kontrola súvisí s pohlavím rodiča. Konkrétne v rodinách, v ktorých sú rodičia a dieťa navzájom viac prepojení venovali rodičia kontrole detí väčšiu pozornosť. Čo sa týka rozdielov medzi matkami a otcami aj v prípade synov, aj v prípade dcér sú viac kontrolujúcimi matky.

Ako sme už uviedli, prehnaná prísnosť vo výchove pôsobí skôr negatívne. Obdobne Prokopčáková (1999, 2000) zistila, že adolescenti s prísnymi rodičmi sa viac obávajú vlastnej budúcnosti. Prísny rodičia u detí vyvolávajú nepríjemné pocity (pocity nespokojnosti so zvládom, osamelosti, nechuti žiť), ktoré mali vplyv na maladjustované správanie adolescentov. Zároveň zistila, že adolescenti, ktorí sa nedopustili nevhodného správania, si myslia, že ich rodičia od nich také správanie neočakávajú a ak by sa ho dopustili, rodičia by sa k nim správali odmietavo. Na druhej strane adolescenti, ktorí sa takého správania dopustili, sa domnievali, že sa tak správajú aj ich rovesníci a rodičia to od nich aj tak očakávajú. Môžeme teda vidieť, že negatívny prístup rodiča môže v konečnom dôsledku u dieťaťa vyvolať „potrebu“ mu takéto očakávanie splniť.

Všetky tieto nedostatky pri uplatňovaní rodičovských výchovných postupov sú preukázateľným predchodcom problémového správania detí a nezriedka prebiehajú aj súbežne s ním.

Na záver tejto kapitoly uvádzame prehľadnú tabuľku rizikových a protektívnych činiteľov vyskytujúcich sa v rodine (Nešpor, 2001):

Tab. 1 Rizikové a ochranné činitele v rodine

Rizikové činitele (zvyšujúce riziko problémov s návykovými látkami)	Protektívne činitele (znižujúce riziko problémov s návykovými látkami)
Nedostatok času na dieťa zvlášť v ranom detstve (citová deprivácia v detstve).	Primeraná starostlivosť, dostatok času na dieťa, najmä v ranom detstve.
Nedostatočné citové väzby dieťaťa.	Pevné citové väzby dieťaťa.
Slabá starostlivosť, nedostatočný dohľad.	Dostatočná starostlivosť, primeraný dohľad.
Nesústavná a prehnaná prísnosť striedaná so zanedbávaním dieťaťa.	Štýl výchovy je vrelý a stredne obmedzujúci (teda ani prehnane prísny, ani stav bezvládia). Výchova je láskavá, ale dôsledná.
Nejasné pravidlá týkajúce sa správania dieťaťa.	Jasné pravidlá týkajúce sa správania dieťaťa.
Dlhodobý manželský konflikt medzi rodičmi.	Dobré vzťahy medzi rodičmi.
Rodičia pri výchove nespolupracujú.	Rodičia pri výchove spolupracujú.
Rodičia u detí schvaľujú alkohol a iné návykové látky.	Rodičia ani súrodenci návykové látky u detí neschvaľujú.
Niektorí z rodičov alebo súrodencov žijúcich v spoločnej domácnosti zneužívajú alkohol alebo iné návykové látky.	Nikto z rodičov ani súrodencov žijúcich v spoločnej domácnosti nezneužíva alkohol alebo iné návykové látky.
Rodičia sú osamelí, voči spoločnosti ľahostajní alebo dokonca vyslovene nepriateľskí.	Rodičia sú spoločenski a majú prosociálne ctenie. Cenia si hodnoty ako napr. vzdelanie, priateľstvo a pomoc druhým.
Výchova dieťaťa nepomáha vytvárať si dobré vzťahy s dospelými mimo rodiny.	Výchova pomáha vytvárať kvalitné vzťahy dieťaťa s dospelými mimo rodiny.
Malé očakávania od dieťaťa a jeho podceňovanie alebo naopak prehnaná sťažnosť rodičov.	Primerané a jasné očakávania od dieťaťa, rešpekt voči nemu.
Zlé duševné a spoločenské fungovanie rodičov.	Rodičia sú duševne vyrovnaní a zdraví.
Chudoba či nezamestnanosť rodičov.	Je zaistené primerané uspokojovanie hmotných potrieb dieťaťa.
Sexuálne zneužívanie alebo týranie dieťaťa v rodine.	Dieťa je v rodine v bezpečí.
Rodičia nevytvárajú priestor pre kvalitné záujmy a záľuby.	Rodičia vytvárajú priestor pre kvalitné záujmy a záľuby.
Rodina je nefunkčná, nejasné alebo neprimerané rozdelenie rolí.	Zdieľaná zodpovednosť v rodine. Primerané a jasné rozdelenie rolí, rodina funguje dobre.
Výchova len jedným rodičom, bez pomoci ďalších príbuzných.	Výchova v úplnej rodine.
Dieťa žije bez rodiny a bez domova.	Výchova v rodine.
Zlé medzigeneračné vzťahy a medzigeneračná spolupráca (so starými rodičmi) a zlé vzťahy v rodine.	Dobré medzigeneračné vzťahy a medzigeneračná spolupráca a dobré vzťahy v širšej rodine.

Zdroj: Nešpor, 2001

Všetky predchádzajúce zistenia a predpoklady o pôsobení rodiny na rozvoj problémového správania nájdeme potvrdené aj vo výskume Koženého a kol. (2008), ktorí skúmali atribúty sklonu k fajčeniu u pätnásťročných adolescentov. Zistili, že fajčiari v porovnaní s nefajčiarmi častejšie vyrastajú v neúplných rodinách, kvalitu vzťahov v rodine hodnotia ako horšiu a trávajú spoločne s rodičmi menej času. Zistené súvislosti naznačujú celkové uvoľnenie rodinných väzieb s nižšou intenzitou komunikácie a interakcie medzi rodičmi a dieťaťom a tiež nižšiu mieru dohľadu nad správaním a trávením voľného času dieťaťa.

V tejto kapitole sme sa venovali rôznym spôsobom, ktorými môže rodina spolupôsobiť pri rozvoji problémového správania alebo práve naopak byť významným protektívnym činiteľom. Zatiaľ sme sa ale nezaoberali ďalšou dôležitou súčasťou rodičovského správania a to rodičovským monitoringom. Vzhľadom na to, že je centrálnou témou našej práce, budeme sa rodičovskému monitoringu venovať v nasledujúcej samostatnej kapitole.

1.3 Rodičovský monitoring trávenia voľného času

Rodičia si s rastúcim vekom svojich detí uvedomujú, že tie sa stávajú stále viac nezávislejšími. A aj keď sú si vedomí, že je dôležité ich v nezávislosti podporovať, sú konfrontovaní s potrebou chrániť ich. Aj preto sa rodičovský monitoring stáva v priebehu adolescencie čoraz dôležitejším. Dohľad (monitoring) je ďalším parametrom rodičovského správania, ktorý má preukázateľnú súvislosť so súbežným alebo neskorším problémovým správaním dieťaťa. Monitoring chápeme ako mieru rodičovej informovanosti o tom, čo dieťa robí vo voľnom čase, s akými kamarátmi sa stýka, kde sa zdržuje, keď nie je doma, kedy sa vracia domov, v akom stave atď. Ukazovatele merajúce rodičovský monitoring majú vo väčšine longitudinálnych výskumov vzťah k predelikventnému alebo delikventnému správaniu. Čím horší je rodičovský monitoring dieťaťa, tým väčšia je pravdepodobnosť výskytu problémového správania u dieťaťa (Matoušek a Kroftová, 1998). Dishion, McMahon (1998) definujú rodičovský monitoring ako súbor súvisiacich foriem rodičovského správania zahŕňajúci venovanie pozornosti a sledovanie toho v akých prostrediach sa dieťa pohybuje, jeho aktivít a adaptácie.

Ako adolescenti vyrastajú z detskej závislosti a získavajú svoju vlastnú autonómiu, začínajú si nárokovať právo robiť samostatné rozhodnutia. Jedným z aspektov tejto zmeny je, čo zo života adolescentov ešte podľa nich a podľa ich rodičov patrí do sféry rodičovskej kontroly a presadzovania autority.

Tilton-Weaver, Marshall (2008) a Smetana et al. (2005) popisujú priebeh odovzdávania kontroly z rúk rodičov do rúk adolescentov ako proces, v ktorom si adolescent postupne vytvára vlastné osobné hranice, a počas ktorého s rodičmi opakovane o týchto hraniciach vyjednáva. Tieto „rokovania“ sa týkajú toho, kto má právo presadzovať pravidlá v danej oblasti. V západných krajinách platí, že rodičia a deti majú tendenciu zhodnúť sa na týchto hraniciach približne v období neskorého detstva prípadne strednej adolescencie, kedy adolescenti začínajú očakávať, že by mohli či mali mať kontrolu nad niektorými osobnými záležitosťami. Rodičia sa postupom času v priebehu adolescencie začnú kontroly vzdávať, najprv nad osobnými otázkami, nasledujúc ďalšími záležitosťami. Ponechávajú si však možnosť kontroly nad situáciami, ktoré by sa mohli týkať bezpečnosti detí, pretože rodičovstvu sú prirodzene vlastné isté protektívne funkcie. Aj napriek tomu dokážu rodičia a adolescenti dosiahnuť vzácnu zhodu v tom, ktoré požiadavky rodičov na kontrolu sú ešte legitímne. Osobné otázky ako napríklad voľba priateľov už za doménu rodičovskej autority považované nie sú (Darling et al., 2008; Darling et al., 2005).

Legitímnosti presadzovania autority počas adolescencie sa vo svojich výskumoch venovali viaceré autorské kolektívy (Cumsille et al., 2009; Darling et al., 2007). Zistili, že ak adolescenti s rodičmi ohľadom nejakého pravidla alebo inej záležitosti nesúhlasia, sú viac naklonení o tom diskutovať, ak sú si zároveň vedomí, že to ešte patrí do oblasti, v ktorej rodičia môžu presadzovať svoju autoritu. V takom prípade sa tiež cítia povinní o tom s nimi hovoriť. Ak naopak nesúhlasia a rozhodnú sa to zatajiť, sú menej naklonení rodičom klamať a radšej použijú nepriame formy utajenia ako vyhýbanie. Úlohu v tom zohrávajú presvedčenia adolescentov. Nakoľko budú ochotní odhaľovať informácie o sebe závisí od toho, či veria, že sú povinní to urobiť. Ukazuje sa tiež, že tieto presvedčenia majú vplyv aj na správanie adolescentov a ich poslušnosť. Jednou z oblastí, nad ktorými adolescenti zvyčajne neprenehávajú kontrolu rodičom sú ich osobné aktivity. Klamanie o porušení pravidiel v takejto oblasti preto považujú za prijateľné. Zistilo sa tiež, že adolescenti, ktorí užívajú návykové látky sú viac naklonení tomu, považovať to skôr za oblasť osobnú ako za oblasť rodičovských záujmov a kontroly. Darling et al. (2008) v ďalšom podobne zameranom výskume však zistili, že medzi adolescentmi existujú veľké rozdiely v ich presvedčeniach o legitímnosti rodičovskej autority a kontroly. Zároveň tvrdia, že tieto rozdiely majú potom aj rozdielne dôsledky na správanie adolescentov.

Vzhľadom na uvedené je nutné pri skúmaní odhaľovania informácií adolescentmi, ako jedného z hlavných zdrojov informácií rodičov o deťoch, brať do úvahy slobodnú vôľu

adolescentov v tom ako budú s týmito informáciami narábať. Výsledkom dôkladného rodičovského monitoringu by mali byť rozsiahle, alebo aspoň primerané poznatky rodičov o živote ich dieťaťa. Doteraz sme sa však venovali len forme získavania takýchto poznatkov pasívnym spôsobom od dobrovoľne sa zverujúcich detí.

Túto formu rodičovského monitoringu nazvali Stattin a Kerr „disclosure“ teda „odhaľovanie“. Tilton-Weaver a Marshall (2008) hovoria o odhaľovaní ako o poskytovaní informácií rodičom, zdieľaní informácií, či už dobrovoľne alebo na vyzvanie. Odhaľovanie nezahŕňa „self-disclosure“ - „sebaodhaľovanie“, teda zdieľanie osobných a súkromných informácií, ktoré ostatní nie sú schopní sami zistiť. „Nondisclosure“ tzn. „neodhalenie“ alebo „zatajovanie“ znamená, že informácia nebola poskytnutá či už dobrovoľne alebo inak. Informácia môže byť neposkytnutá neúmyselne (nedopatrením) alebo dvoma úmyselnými spôsobmi a to zatajením (časti alebo celej informácie) alebo poskytnutím zavádzajúcej informácie.

Rodičovskému monitoringu sa v posledných rokoch vo veľkej miere venuje dvojica Stattin, Kerr, v tejto kapitole sa preto budeme venovať najmä ich teórii rodičovského monitoringu. V roku 2010 (Kerr, Stattin, Burk) sa pokúsili revidovať dovtedajšie poznatky o rodičovskom monitoringu. Kriticky nazierajú na predchádzajúce práce mnohých autorov vzhľadom ku (podľa nich) neadekvátnemu chápaniu rodičovského monitoringu ako „parental knowledge“ (voľne preložené ako rodičovská vedomosť) teda ako súhrnu informácií rodičov o denných aktivitách detí. Rodičovský monitoring by podľa nich mal byť najmä o skutočne vynakladanom úsilí rodičov a ako sme už spomínali, mnoho informácií o sebe odovzdávajú deti rodičom dobrovoľne. Je preto podľa nich nutné reinterpretovať výsledky predošlých výskumov zaoberajúcich sa rodičovským monitoringom, tvrdia totiž, že sa na základe zlej operacionalizácie nikdy v skutočnosti nezaoberali rodičovským monitoringom. Už v práci v roku 2000 sa rozhodli skúmať rodičovský monitoring nasledovne: navrhli tri spôsoby, ktorými sa môžu rodičia dozvedieť kde sa ich deti nachádzajú, čo robia a s kým sú. Prvým je „parental solicitation“ teda rodičovská solícitácia. Tá odráža rozsah v akom rodičia aktívne vyhľadávajú informácie o tom kde sa ich deti nachádzajú, o ich aktivitách a kamarátoch. Informácie týmto spôsobom získavajú nielen od detí, ale aj od ich priateľov a rodičov ich priateľov. Druhým spôsobom je „parental control“ čiže rodičovská kontrola. Rodičia môžu svoju informovanosť zvýšiť tým, že používajú vyššiu mieru kontroly. Miera kontroly je v ich ponímaní rozsah v akom rodičia vyžadujú od detí dodržiavanie pravidiel napr. o pýtaní si

dovolenia predtým ako niekam idú, či povinnosti informovať rodičov kde a s kým sa zdržiavajú. Rozdiel medzi nimi vidia v tom, že kontrola zahŕňa stanovenie a komunikáciu hraníc správania a solicitácia vyhľadávanie informácií o tomto správaní. Tretím spôsobom je už zmienené odhaľovanie týchto informácií samotnými deťmi teda „child disclosure“.

Ich výskum priniesol zaujímavé výsledky, úsilie rodičov o monitoring podľa všetkého nesúvisí s prípadnými zmenami v oblasti problémového správania, avšak odhaľovanie deťmi áno. Potvrdili síce, že to, koľko toho rodičia o aktivitách detí vedia úzko súvisí s problémovým správaním v zmysle: čím viac majú rodičia informácií, tým nižšia pravdepodobnosť, že sa u detí vyskytne problémové správanie. Avšak zistili, že hlavným zdrojom týchto informácií nie je aktívny rodičovský monitoring (sollicitácia a kontrola) ale odhaľovanie informácií deťmi.

Aj napriek tomu, alebo práve preto, že Kerr, Stattin, Burk (2010) tvrdia o predošlých výskumoch, že nie sú v skutočnosti výskumami rodičovského monitoringu, uvedieme ďalej výsledky niekoľkých z nich.

Steinberg, Fletcher, Darling (1994) sa vo svojom výskume pýtali adolescentov na to, koľko toho rodičia skutočne vedia o ich aktivitách. Zistili, že rodičovský monitoring súvisí s užívaním návykových látok a považujú ho preto za účinnú prevenciu. Podporou pre toto tvrdenie je aj výsledok longitudinálneho výskumu, ktorý realizoval Stavrinides (2011). Zistil, že rodičovský monitoring (konkrétne detské odhaľovanie) súvisí so znižovaním výskytu problémového správania.

Waizenhofer et. al. (2004) sa rozhodli zohľadniť zistenia, ktoré v roku 2000 priniesli Stattin a Kerr a vo svojom výskume zisťovali, aký je rozdiel medzi tým, že rodičia „vedia“ a tým, že sami informácie vyhľadávajú. Podobne ako neskôr Dwairy a Achoui, ktorých výskum sme spomínali zistili, že medzi otcami a matkami existuje rozdiel v tom, akým spôsobom získavajú informácie o aktivitách detí. Potvrdili svoj predpoklad, že matky toho „vedia“ viac a spoliehajú sa nielen na aktívne spôsoby získavania informácií ale aj na ich odhaľovanie deťmi. Otcovia sa viac spoliehali na pasívne získavanie informácií od svojej manželky, o to viac ak mali dcéry. Čo sa týka pohlavia detí, obaja rodičia vždy vedeli viac o aktivitách dcér ako synov. Ich ďalšie výsledky týkajúce sa pôvodu rodičovskej informovanosti o aktivitách dieťaťa nekorešpondujú s výsledkami výskumu Stattin, Kerr (2000). Zistili totiž, že aktívna snaha rodičov získať informácie je najlepším prediktorom toho, čo všetko o živote svojich detí nakoniec vedia. V rozpore s výsledkami tohto

výskumu (Stattin, Kerr, 2000) je aj ďalšie ich zistenie, že v porovnaní s ostatnými metódami prijímanie dobrovoľných informácií od dieťaťa neprehlbuje rodičovskú znalosť aktivít a života dieťaťa. Aj Kerr, Stattin, Burk (2010) však mali výhrady k výskumu Weizenhofer et al. (2004), rozdiel vo výsledkoch vysvetľujú tým, že Weizenhofer et al. zahrnuli do aktívnych stratégií monitorovania aj spoločné trávenie voľného času rodičov s deťmi, čo nepovažujú za to isté ako vynakladať úsilie na monitorovanie detí, keď nie sú spolu s rodičmi. Pre ďalšie výskumy preto odporúčajú zohľadňovať aj toto kritérium.

Crouter, Bumpus, Davis a McHale (2005) považujú za ďalší nedostatok výskumu Stattin, Kerr (2000) nerozlišovanie medzi otcom a matkou a kladenie otázok o rodičoch všeobecne. Matka a otec majú podľa nich totiž v rodine významne odlišné roly a hlavne prístup k rodičovstvu. Výsledky ich výskumu zároveň potvrdzujú všeobecne uznávaný vzťah medzi rodičovským monitoringom a problémovým správaním.

Hayes, Hudson, Matthews (2007) uvádzajú, že pôvodná definícia monitoringu je v rozpore s definíciou, ktorú uvádzajú Stattin a Kerr (2000). Podľa nej je totiž rodičovský monitoring chápaný ako vedomie rodičov o aktivitách detí a zahŕňa komunikáciu o tom, že rodič o týchto aktivitách vie a zaujíma sa o ne. Za dôležitý aspekt tejto definície považujú, že monitoring pokrýva nielen sledovanie aktivít dieťaťa, ale aj aktívne štrukturovanie prostredia, v ktorom sa adolescent pohybuje. Podľa tejto definície je monitoring riadený rodičmi, Stattin a Kerr však na základe svojich výskumov uvažujú nad tým, že výsledok monitoringu je ovplyvňovaný najmä samotným adolescentom. V odborných kruhoch sa teda vedie diskusia o tom, či je monitoring proces riadený rodičmi alebo adolescentom. Vzhľadom na tento rozpor Hayes, Hudson, Matthews navrhli model monitorovacieho procesu, ktorý by mal pomôcť odhaliť interakcie medzi rodičmi a adolescentom. Tento model vysvetľuje monitoring ako interaktívny proces medzi rodičom a adolescentom prebiehajúci v sociálnych podmienkach. Aby bolo možné tieto interakcie vysvetliť, je nutné zaoberať sa aj vzťahom rodič-dieťa, zohľadniť vek adolescenta a jeho vývin, osobnosť rodičov a tiež širšie prostredie v akom sa rodina nachádza.

Vzhľadom na uvedené môžeme povedať, že neexistuje jednoznačná zhoda na tom, čo je rodičovský monitoring, ako prebieha a kto ho skutočne riadi. Bolo však dostatočne potvrdené, že nech už chápeme rodičovský monitoring podľa ktoréhokoľvek autora, všetci viac-menej pripúšťajú, že monitoring nie je proces vytrhnutý z kontextu. To teda znamená, že výsledok monitoringu môže byť rôzny vzhľadom na rôzne podmienky, v ktorých sa odohráva. Dá sa tiež povedať, že bol preukázaný vzťah s problémovým správaním, avšak

kvôli sporom o tom, čo chápeme ako monitoring nie je jasné, čo presne problémové správanie ovplyvňuje. Či je to aktívne vyhľadávanie informácií rodičmi alebo dobrovoľné zdieľanie informácií deťmi. Stattin a Kerr (2010) v tejto súvislosti uvádzajú, že aj keď to podľa výsledkov ich výskumov vyzerá tak, že rodičovské úsilie nezohráva pri prevencii problémového správania žiadnu úlohu, nebude to zrejme celkom tak. Uvažujú o tom, čo vlastne vyvoláva u detí dobrovoľné odovzdávanie informácií, a že úloha rodičovského monitoringu nie je v tomto procese zanedbateľná. V tejto súvislosti musíme teda ešte spomenúť výskum (Kerr, Stattin, Trost, 1999), ktorý sa zaoberal dôverou vo vzťahu rodič-dieťa, ako významným činiteľom rodičovského monitoringu. Bolo zistené, že ak sa dieťa rodičom zveruje so svojimi každodennými zážitkami, dôvera rodičov v dieťa narastá. Potvrdená bola aj sprostredkovateľská úloha dôvery vo vzťahu medzi dysfunkciou rodiny a problémovým správaním adolescenta. Ak totiž dieťa vníma nedôveru rodičov, rodina je z jeho pohľadu menej funkčná. Dôveru môžeme teda jednoznačne považovať za dôležitú vo vzťahoch rodičov s ich deťmi, o to viac ak ide o tínedžerov, ktorí čelia mnohým pokušeniam a sú vystavení mnohým rizikovým situáciám a nepriaznivým vplyvom vo svojom čoraz viac samostatne organizovanom voľnom čase.

Doteraz sme sa zaoberali rodičovským monitoringom trávenia voľného času, v ďalšej kapitole sa preto budeme zaoberať samotným trávením voľného času adolescentov, zaangažovanosti rodičov v ňom a tiež preventívnej funkcii, ktorú môže trávenie voľného času plniť.

1.3.1 Trávenie voľného času

Je prirodzené, že sa v období adolescencie objavuje a začína naplňovať túžba po samostatnosti. Adolescent začína postupne tráviť svoj čas čoraz viac podľa svojich predstáv a často aj mimo dohľadu rodičov. Práve voľný čas je pre neho priestorom pre uplatňovanie slobodnej vôle. V tomto období preto nadobúda rodičovský monitoring trávenia voľného času oveľa väčší význam.

Hofbauer (2004) definuje voľný čas ako čas, kedy človek nevykonáva činnosti pod tlakom záväzkov, ktoré vyplývajú z jeho sociálnych rolí. Niekedy sa vymedzuje ako čas, ktorý ostáva po splnení pracovných aj nepracovných povinností. Môžeme ho tiež charakterizovať ako činnosť, do ktorej človek vstupuje s očakávaniami, zúčastňuje sa jej na základe svojho slobodného rozhodnutia a ktorá mu prináša príjemné zážitky a

uspokojenie. Ako hlavné funkcie voľného času sú uvádzané: odpočinok, zábava a rozvoj osobnosti. Voľný čas je však aj priestorom plným úskalí a nebezpečenstiev – umožňuje, alebo dokonca sám vyvoláva ničnerobenie, životnú nudu alebo vyslovene nežiaduce jednanie voči sebe, druhým ľuďom, majetku či prírode.

V tejto časti práce by sme chceli poukázať práve na to, že voľný čas, počas ktorého adolescent nie je svojimi rodičmi kontrolovaný, necháva množstvo priestoru na nežiaduce správanie. Monitoring trávenia voľného času však nie je jediným spôsobom, akým rodič zabezpečí, že adolescent ho bude tráviť zmysluplne. Funkčná rodina by si mala dokázať udržať aspoň nejaké spoločné aktivity, Matoušek (1997) to pokladá za dôležitý predpoklad zdravého vývinu adolescenta. Spoločné trávenie voľného času by teda malo byť súčasťou bežného života rodiny. V posledných desaťročiach sme však svedkami redukovania času, ktorý rodičia trávia spolu s deťmi. Podľa českého výskumu z roku 1994 (Kudová, In: Hofbauer, 2004) sa venovali rodičia svojim deťom: v pracovnom dni menej ako pol hodiny v prípade 25% otcov a 2% matiek a viac ako tri hodiny len v prípade 6% otcov a 35% matiek. Počas víkendov boli výsledky priaznivejšie: menej ako pol hodiny sa deťom venovalo 5% otcov a 1% matiek a viac ako tri hodiny 44% otcov a 70% matiek. Myslíme si, že môžeme predpokladať, že sa v priebehu posledných desiatich rokov tento rozsah ešte znižoval. Preukázalo sa pritom, že mládež má zo všetkých vekových skupín najviac voľna, a aj keď sme uviedli, že voľný čas je práve časom uplatňovania slobodnej voľby ako ho naplniť, predsa len by aj v tejto oblasti mali istú úlohu zohrávať rodičia (Jíra, 1997). Rodič by totiž mal byť prvou osobou, ktorá sa zaujíma o zmysluplné trávenie voľného času dieťaťa a v prípade problémov s touto úlohou dieťaťu pomôcť. Nezvládnutý voľný čas totiž môže byť pôvodcom problémového správania. Skúmaním rodičovského správania súvisiaceho s trávením voľného času adolescentov sa zaoberali Hutchinson, Baldwin a Caldwell (2003). Zistili, že spôsoby rodičov ako regulovať a podporovať správanie adolescentov počas voľného času variovali od: (a) rodičovských presvedčení a očakávaní týkajúcich sa voľného času, cez (b) spôsoby akými rodičia komunikovali a presadzovali tieto presvedčenia a očakávania, (c) konanie rodičov zamerané na usmernenie zapojenia dieťaťa v nejakej aktivite, (d) stratégie na monitorovanie aktivít adolescenta, (e) finančnú podporu na zapojenie sa do preferovanej aktivity až po (f) rodičovskú podporu autonómneho správania vo voľnom čase. Rodičov pri tomto správaní vždy ovplyvňovali ich vlastné hodnoty a priority v trávení voľného času. Zámerom výskumu bolo poukázať na to, ktoré rodičovské prístupy môžu súvisieť s optimálnou podporou vývinu adolescenta

v kontexte voľného času. Pozitívny prístup v usmerňovaní voľného času popísali ako osobnostne zainteresovaný, štrukturovaný a podporujúci autonómiu adolescenta. Keďže nenaplnený a nezvládnutý voľný čas považujeme za významný rizikový faktor, je práve úlohou rodiča pomôcť adolescentovi vytvoriť v tomto čase istú štruktúru. V spomínanom výskume (Hutchinson, Baldwin, Caldwell, 2003) bolo zistené, že rodičia na tento účel oboznamujú adolescentov so svojimi očakávaniami, poskytujú zdôvodnenia, vysvetľujú následky a ponúkajú spätnú väzbu. To všetko sa dá očakávať v rodine, v ktorej prevládajú dobré vzájomné vzťahy. Môžeme teda vidieť, že aj kvalitné spoločné trávenie voľného času, či záujem rodičov o jeho zmysluplné napĺňanie je len ďalším znakom kvality rodinných vzťahov, a že všetky činitele chrániace adolescenta pred rizikovým správaním spolu úzko súvisia. Za protiklad takéhoto prístupu by sme mohli považovať direktívne pôsobenie rodičov na oblasť záujmov a voľného času dieťaťa. To totiž môže viesť až k sústavnému preťažovaniu dieťaťa z dôvodu vysokých ambícií rodičov. Za vhodné teda nemožno považovať ani prepĺňanie voľného času dieťaťa.

Účinné výchovné zhodnocovanie voľného času mladými ľuďmi a tiež ich okolím zdôrazňuje aj Labáth (2001). Je totiž účinnou prevenciou problémového správania mládeže, a jeho nedostatok patrí naopak k príčinám sociálno-patologických javov. V zhode s týmto tvrdením popisuje Verešová (2004) aktívne vyplnenie voľného času ako hlavný alternatívny prostriedok užívania drog. Dobre zorganizovaný voľný čas nedáva mladým ľuďom priestor na nudu a následné pocity životnej prázdnoty. Vo svojom výskume následne zistila, že rôzne aktívne formy trávenia voľného času sú významnou alternatívou užívania drog.

Preventívnu funkciu naplneného voľného času potvrdzujú aj Caldwell, Smith (2006). Veria, že pomoc mladým ľuďom v hľadaní motivácie pre na cieľ zamerané voľnočasové aktivity, v odolávaní tlaku rovesníkov a vo zvyšovaní povedomia o možnostiach trávenia voľného času môže účinne redukovať riziko problémového správania. Vyslovujú zároveň štyri závery týkajúce sa voľného času a problémového správania adolescentov:

- vyplnený čas – čas vyplnený prosociálnymi aktivitami nemôže byť vyplnený nevhodnými aktivitami;
- súvislosť s deviantnými rovesníkmi – niektoré aktivity umožňujú kontakt s problémovým správaním a deviantnou subkultúrou s väčšou pravdepodobnosťou ako iné;

- štrukturovanosť aktivít – čas strávený neformálnymi alebo nesupervidovanými aktivitami môže vyvolávať problémové správanie, kdežto čas trávený supervidovanými aktivitami pred ním chráni;
- interakcia osobnosť-prostredie – sebakontrola a kontakt s konvenčnými normami a aktivitami sú protektívnymi činiteľmi pred problémovým správaním.

Musíme však podotknúť, že nestačí voľný čas jednoducho naplniť. Aby tento čas skutočne plnil protektívnu funkciu nie je jedno akým aktivitám sa adolescent venuje. Dôležitú úlohu zohráva aj prostredie a prípadná prítomnosť dospelého plniaceho funkciu akého si vodcu či supervízora, nezanedbateľnou je aj jeho osobnosť. Viackrát sme spomínali aj zmysluplné trávenie voľného času, oblasti vplyvu rôznych foriem voľnočasových aktivít sa venovali aj Mahoney, Stattin a Lord (2004). Vo svojom longitudinálnom výskume sa zaoberali participáciou adolescentov v neštrukturovaných centrách voľného času a rozvoju problémového správania. Častejšími účastníkmi boli adolescenti so slabými vzťahmi k rodičom alebo škole. Už vieme, že pre zdravý vývin adolescenta je bezpečnejšie, aby bol jeho voľný čas aktívne využívaný. Že nie je jedno ani akým aktivitám a kde sa venuje sa ukázalo pri ďalšom skúmaní. Po analýze čiastkových vzťahov vyšlo najavo, že frekvencia návštev takýchto centier súvisí s nárastom výskytu problémového správania v čase a to ako u chlapcov tak u dievčat. Zlým znamením je aj to, že centrá, v ktorých sa združovali adolescenti s problémovým správaním pravdepodobne časom podporili takéto správanie aj u nových účastníkov. Zdá sa teda, že aktivity, ktorým chýba štruktúra, či nemajú za cieľ budovať u detí nejaké zručnosti sú atraktívnymi pre skupiny rizikových adolescentov a prostredie, v ktorom sa realizujú svojím spôsobom praje rozvoju problémového správania.

Nič však nie je stratené ani v prípade, že sa problémové správanie rozvinulo. Poukazuje na to aj kvázi-experimentálna longitudinálna štúdia Kristjansson, James et al. (2010), ktorá overovala účinnosť komunitných preventívnych aktivít. Cieľom tohto projektu bolo pokúsiť sa znížiť mieru užívania alkoholu a fajčenia cigariet medzi adolescentmi prostredníctvom zvýšenia rodičovského monitoringu a zapojenia mládeže do zdraviu prospešných voľnočasových aktivít. Výsledkom bolo, že v komunitách, ktoré si osvojili preventívny program sa oproti komunitám z kontrolnej skupiny zvýšil podiel času monitorovaného rodičmi a aj čas, ktorý adolescenti trávili pri organizovaných športových aktivitách. Tým pádom sa znížil objem času strávený v nekontrolovaných rovesníckych skupinách a došlo aj k poklesu užívania alkoholu a fajčenia cigariet. Z čoho môžeme

vyvodit' záver, že posilnenie rodičovského monitoringu a participácia na organizovaných aktivitách sú istou formou prevencie užívania návykových látok.

V slovenských podmienkach realizovaný medzinárodný výskum Euronet Pilot Study (Macek, 2003) konštatuje ubúdanie záujmových aktivít vo voľnom čase mládeže a zvyšovanie podielu voľného času tráveného mimo domu a bez konkrétneho programu. Na základe vyššie uvedených výskumov si myslíme, že tieto výsledky medzinárodnej štúdie môžu predikovať nárast výskytu problémového správania v populácii slovenskej mládeže. Realizované výskumy, či slovenskej alebo zahraničnej proveniencie, dávajú mnoho podnetov na širšiu diskusiu a riešenie problematiky trávenia voľného času mládežou, ukazuje sa tiež, že viac pozornosti by si zaslúžila aj súčasná rodina. V nasledujúcej časti práce by sme sa preto chceli o týchto oblastiach dozvedieť niečo viac aj prostredníctvom vlastného výskumu.

1.4 Ciele výskumu, výskumné otázky a hypotézy

Cieľom našej práce je zistiť 1) či sú niektoré stratégie rodičovského monitoringu účinnjším protektívnym faktorom užívania návykových látok ako iné 2) overiť tvrdenia Stattin, Kerr (2000, 2010) o rodičovskom monitoringu 3) a tiež preskúmať či je pre prevenciu užívania návykových látok dôležité zaoberať sa tým kde a akým spôsobom trávia adolescenti voľný čas.

Na podklade uvedeného prehľadu literatúry a výskumov formulujeme pre náš výskum nasledujúce výskumné otázky a hypotézy:

1.4.1 Užívanie návykových látok

Podľa výsledkov medzinárodných štúdií ESPAD a HBSC užívanie návykových látok u detí na Slovensku s vekom stúpa. Výsledky štúdie HBSC tiež potvrdzujú rozdiel v užívaní návykových látok medzi chlapcami a dievčatami, chlapci totiž s užívaním návykových látok začínali skôr a zároveň ich užívali častejšie ako dievčatá.

H1: Predpokladáme, že užívanie návykových látok sa u adolescentov vyskytuje so stúpajúcim vekom častejšie.

H2: Predpokladáme, že existuje rozdiel v užívaní návykových látok medzi chlapcami a dievčatami.

H2₁: Predpokladáme, že chlapci užívajú návykové látky častejšie ako dievčatá.

H2₂: Predpokladáme, že vek prvého užitia návykovej látky je u chlapcov nižší ako u dievčat.

Bieliková, Pétiová (2007) vo svojich výskumných zisteniach o drogách, voľnom čase a životnom štýle mládeže na Slovensku uvádzajú, že častá konzumácia alkoholu sa najčastejšie vyskytuje u študentov stredných odborných učilíšť a najmenší výskyt zaznamenali na gymnáziách. Čo sa týka fajčenia, zistili, že najviac nefajčiarov je v radoch študentov gymnázií a najmenej na stredných odborných učilištiach. Rovnako v prospech študentov gymnázií dopadlo aj porovnanie v rámci užívania nelegálnych drog.

H3: Predpokladáme, že existuje rozdiel v užívaní návykových látok medzi študentmi stredného odborného učilišťa, ktorý ich užívajú najčastejšie a študentmi gymnázia, ktorý ich užívajú najzriedkavejšie.

Ďalej sme sa zaoberali vplyvom kvality rodinného prostredia na užívanie návykových látok u adolescentov. Steinberg (2000, 2001), ktorý sa vo svojich prácach zaoberá aj kvalitou vzťahu rodič-dieťa tvrdí, že u adolescentov, ktorých rodičia sú nielen prísni, ale majú k deťom vrelý vzťah a akceptujú ich potrebu autonómie, sa vyskytuje problémové správanie v menšej miere. Opodstatnenosť dobrých rodinných vzťahov pri predchádzaní problémovému správaniu potvrdzuje aj spomínaný výskum Wiggins, Sofronoff, Sanders (2009).

H4: Predpokladáme, že existuje vzťah medzi kvalitou vzťahu rodič-adolescent a užívaním návykových látok.

Ako rizikovému faktoru problémového správania sme sa venovali aj neúplnosti rodiny. V súlade so zisteniami uvádzaných výskumov aj Jeong-Kyun (2010) zistil v rodinách, v ktorých nebol prítomný otec vyšší výskyt problémového správania. Konkrétne o neprítomnosti otca pojednáva aj Matoušek (1997), ktorý ju považuje za významný rizikový faktor problémového správania najmä u synov. V otázke existencie tejto súvislosti však nachádzame rozpor s výsledkami výskumu Morue, Chen, Elis (2012). Vo svojom výskume zameranom práve na neúplné rodiny a úlohu príslušnosti detí aj rodičov k určitému pohlaviu totiž zistili, že vo výskyte problémového správania existuje významný rozdiel len medzi deťmi vychovávanými oboma rodičmi a ani jedným vlastným rodičom. U detí vychovávaných jedným rodičom sa rozdiel nepreukázal.

H5: Predpokladáme, že existuje rozdiel v užívaní návykových látok medzi adolescentmi z úplných a neúplných rodín.

1.4.2 Rodičovský monitoring

V kapitole o rodičovskom monitoringu sme sa venovali najmä jeho protektívnej funkcii vo vzťahu k rozvoju problémového správania. Mnoho priestoru sme venovali nevyriešenému sporu o tom, čo vlastne rodičovský monitoring v praxi znamená. Zameriame sa preto najmä na overenie vzťahov medzi jednotlivými stratégiami rodičovského monitoringu a problémovým správaním, ktoré zistili Stattin a Kerr (2000, 2010). Tvrdia totiž, že rodičovská vedomosť nemá svoj zdroj v aktívnych stratégiách rodičovského monitoringu (r. solícitácii a r. kontrole) ako by sme očakávali, ale v odhaľovaní informácií samotnými deťmi.

H6: Predpokladáme, že existuje vzťah medzi rodičovským monitoringom a užívaním návykových látok: a) medzi r. solícitáciou a užívaním návykových látok; b) medzi r. kontrolou a užívaním návykových látok; c) medzi detským odhaľovaním a užívaním návykových látok.

Zaujímajú nás vzájomné vzťahy medzi jednotlivými stratégiami rodičovského monitoringu (pasívnym získavaním informácií prostredníctvom detského odhaľovania a aktívnou rodičovskou solícitáciou a rodičovskou kontrolou), rodičovskou vedomosťou („parental knowledge“), negatívnymi reakciami rodičov na odovzdávané informácie, spoločnými aktivitami – ako ďalšími subškálami dotazníka o rodičovskom monitoringu a užívaním návykových látok. Pôjde nám aj o overenie tvrdenia, že hlavným zdrojom informácií o trávení voľného času detí je ich odhaľovanie a nie rodičovská solícitácia.

H6₁: Predpokladáme, že rodičovská vedomosť súvisí viac s detským odhaľovaním ako s aktívnymi stratégiami rodičovského monitoringu (r. solícitáciou a r. kontrolou).

H6₂: Predpokladáme, že užívanie návykových látok súvisí viac s detským odhaľovaním ako s aktívnymi stratégiami rodičovského monitoringu (r. solícitáciou a r. kontrolou).

Dwairy, Achoui (2010) a Waizenhofer et al. (2004) priniesli zaujímavé zistenia o rozdielnom prístupe rodičov k monitoringu dcér a synov, rodičia totiž vedeli viac o aktivitách dcér.

H7: Predpokladáme, že existuje rozdiel v rodičovskom monitoringu medzi chlapcami a dievčatami.

Myslíme si, že v tom koľko úsilia venujú rodičia monitorovaniu dieťaťa zohráva úlohu aj vek dieťaťa.

O1: Existuje vzťah medzi vekom adolescentov a mierou rodičovského monitoringu?

Hayes, Hudson, Matthews (2007) navrhli, aby bola pri skúmaní procesu rodičovského monitoringu zohľadňovaná aj kvalita vzťahu rodič-dieťa ako jedného z intervenujúcich činiteľov. Pri overovaní tohto modelu zistili, že tam, kde zaznamenali medzi dieťaťom a rodičom dobrý vzťah sa väčšinou vyskytoval rodičovský monitoring vo vyššej miere. Vo výskume Kerr, Stattin, Trost (1999) bola preukázaná dôležitosť dôvery vo vzťahu rodič-dieťa a jej následná súvislosť s rodičovským monitoringom. Aj preto si myslíme, že vzájomný vzťah rodičov a dieťaťa ovplyvňuje rodičovský monitoring.

H8: Predpokladáme, že existuje vzťah medzi stratégiami rodičovského monitoringu a kvalitou vzťahu rodič-adolescent.

Keďže Štěchová, Večerka, Holas (2000) vo svojom výskume zistili, že matky v neúplných rodinách boli pri výchove často nedôsledné a nevšimavé chceli by sme zistiť, či táto nedôslednosť platí všeobecne v rodinách s jedným rodičom a či sa vzťahuje aj na rodičovský monitoring.

O2: Existuje rozdiel v rodičovskom monitoringu medzi adolescentmi z úplných a neúplných rodín?

1.4.3 Voľný čas

Na základe kritiky, ktorú vzniesli Kerr, Stattin, Burk (2010) k výskumu Weizenhofer et al. (2004) by sme chceli zistiť či sa rodičovský monitoring voľného času a následne získaná rodičovská vedomosť líšia vzhľadom na to, kde dieťa trávi väčšinu svojho voľného času a vzhľadom na rozsah spoločných aktivít.

O3: Existuje rozdiel v rodičovskom monitoringu a rodičovskej vedomosti medzi adolescentmi tráviacimi voľný čas na rôznych miestach?

O3₁: Existuje vzťah medzi rodičovským monitoringom a rozsahom spoločných rodinných aktivít?

O3₂: Súvisí rodičovská vedomosť viac so spoločnými rodinnými aktivitami ako s rodičovským monitoringom?

V závere teoretickej časti práce sme sa venovali voľnému času ako jednému z ďalších možných faktorov ovplyvňujúcich užívanie návykových látok. Poukázali sme na redukovanie spoločne stráveného času rodičov a detí a zmienili sme aj výsledky výskumov (Mahoney, Stattin, Lord, 2004; Kristjansson, James et al., 2010), ktoré zistili, že rôzne spôsoby trávenia voľného času a priestory kde sa tak deje, ovplyvňujú rozvoj a výskyt problémového správania.

H9: Predpokladáme, že existuje rozdiel v užívaní návykových látok medzi adolescentmi tráviacimi voľný čas na rôznych miestach.

O4: Existuje vzťah medzi užívaním návykových látok a rozsahom spoločných rodinných aktivít?

2 Metódy

2.1 Výskumný súbor

Výskumný súbor pre potreby nášho výskumu tvorilo $n=389$ žiakov základných a stredných škôl vo veku 11 – 18 rokov. Vzorka bola získaná kombináciou zámerného a príležitostného výberu na troch základných a troch stredných školách v Rimavskej Sobote.

Administrácia dotazníkov bola uskutočnená za prítomnosti administrátora a pedagóga počas vyučovacej hodiny. Z celkového počtu 425 zozbieraných dotazníkov bolo 14 vyradených pre nevyhovujúci vek a 22 pre nedostatočné alebo nesprávne vyplnenie položiek.

Výskum bol realizovaný na základných školách P. Dobšinského, P. K. Hostinského, Š. M. Daxnera v 6.- 9. ročníku, na Gymnáziu I. Kraska, Súkromnej strednej odbornej škole (SSOŠ) v 1. – 4. ročníku a na Strednej odbornej škole obchodu a služieb (SOŠOS) v učňovských odboroch v 1. – 3. ročníku.

Tab.2 Rozloženie podľa veku a pohlavia

vek	n chlapci	n dievčatá	spolu
11,00	23	26	49
12,00	19	26	45
13,00	30	20	50
14,00	24	27	51
15,00	34	38	72
16,00	23	25	48
17,00	17	27	44
18,00	11	19	30
spolu	181	208	389

Tab. 3 Počet žiakov jednotlivých škôl

ZŠ	ZŠ Hostinského	ZŠ Dobšinského	ZŠ Daxnera	Spolu
n	90	90	64	244
SŠ	Gymnázium	SŠOŠ	SOŠOS	Spolu
n	60	56	29	145

2.2 Metodiky

Užívanie návykových látok sme zisťovali Dotazníkom sociálnych noriem v originálnom znení „Drug Use and Perception Survey“, ktorý nám bol poskytnutý autormi jeho slovenského prekladu (Romanová, Sollár, 2007). Dotazník obsahuje informácie o respondentovi, jeho aktuálnom užívaní návykových látok, jeho percepcii užívania

návykových látok v skupinách rovesníkov a nakoniec oblasť o postojoch a správaní rodičov.

Na meranie rodičovského monitoringu bol použitý dotazník autorov Stattin, Kerr (2000). Dotazník nám bol poskytnutý autormi, s ktorými bol tiež konzultovaný jeho preklad do slovenského jazyka a finálny podoba dotazníka. Dotazník je zameraný na 7 oblastí: denné aktivity, rodičovská kontrola, rodičovská solicitácia, detské odhaľovanie, vzťah s matkou, vzťah s otcom, a spoločné rodinné aktivity.

Tab. 4 Počet otázok v jednotlivých oblastiach dotazníka a rozpätie možných získaných bodov.

okruhy otázok	počet otázok v dotazníku	rozpätie bodov
denné aktivity	9	9 - 41
r. kontrola	6	6 - 30
r. solicitácia	5	5 - 25
d. odhaľovanie	4	4 - 18
vzťah s matkou	11	11 - 50
vzťah s otcom	11	11 - 50
spoločné aktivity	5	5 - 25

Ako posledný bol vo výskumnej zostave zaradený dotazník vlastnej konštrukcie zameraný na trávenie voľného času. V tomto dotazníku boli zaradené doplňujúce otázky o bydlisku a rodine adolescenta, jeho hlavná časť bola zameraná na to kde, s kým a ako trávi adolescent svoj voľný čas. Tento dotazník je zaradený ako Príloha A.

2.2.1 Operacionalizácia pojmov

Pod užívaním návykových látok pre účely našej práce rozumieme fajčenie cigariet, konzumáciu alkoholu a fajčenie marihuany.

Rodičovský monitoring chápeme ako súhrn detského odhaľovania, rodičovskej solicitácie a rodičovskej kontroly. Tieto stratégie rodičovského monitoringu sme zisťovali pomocou otázok z príslušného okruhu v dotazníku rodičovského monitoringu (dRM). Ako aktívne stratégie rodičovského monitoringu sme chápali rodičovskú solicitáciu a rodičovskú kontrolu. Rodičovská vedomosť je v dRM reprezentovaná otázkami z okruhu denné aktivity. Rovnako vzťah s matkou a vzťah s otcom boli zisťované príslušnými otázkami v dRM. Vzťah s oboma rodičmi bol následne získaný ako priemerná hodnota týchto dvoch vzťahov. Spoločné rodinné aktivity sú v dRM reprezentované rovnomenným okruhom otázok. Vo všetkých prípadoch bolo skóre získané súčtom hodnôt jednotlivých odpovedí z príslušného okruhu otázok.

2.3 Metódy analýzy dát

Pri analyzovaní dát sme pracovali so štatistickým softvérom SPSS 20.0.0. Na overenie normality distribúcie dát bol použitý Kolmogor-Smirnovov test, na základe jeho výsledkov boli použité nasledujúce testy:

- χ^2 -test homogenity na zisťovanie rozdielov v užívaní návykových látok z hľadiska pohlavia probandov, ich veku a tiež na zisťovanie rozdielov v užívaní návykových látok medzi študentmi rôznych typov škôl, adolescentmi pochádzajúcimi z rôznych typov rodín a adolescentmi tráviacimi voľný čas na rôznych miestach;
- Kruskal-Wallis test na zisťovanie rozdielov v užívaní návykových látok a v rodičovskom monitoringu medzi adolescentmi z rôznych typov rodín a na zisťovanie rozdielov v užívaní návykových látok a rodičovskom monitoringu medzi adolescentmi tráviacimi voľný čas na rôznych miestach;
- Mann-Whitney U test na zisťovanie rozdielov v rodičovskom monitoringu medzi chlapcami a dievčatami;
- Spearmanov korelačný koeficient na zisťovanie vzťahov medzi: užívaním návykových látok a kvalitou vzťahov v rodine, rodičovským monitoringom, spoločnými rodinnými aktivitami; rodičovskou vedomosťou a jednotlivými stratégiami rodičovského monitoringu; rodičovským monitoringom a kvalitou vzťahov v rodine, spoločnými rodinnými aktivitami a vekom adolescentov.

Pre účely analýzy súvislosti medzi miestom trávenia voľného času a ďalšími premennými boli adolescenti rozdelení na základe odpovede na otázku z dotazníka vlastnej konštrukcie „Kde tráviš väčšinu svojho voľného času?“ do troch skupín na tráviacich voľný čas doma; mimo domu, realizovaním záujmových činností a mimo domu, len tak sám alebo s priateľmi.

3 Výsledky

V tejto kapitole sa budeme venovať overovaniu našich výskumných otázok a hypotéz pomocou štatistickej analýzy.

Pred samotnou analýzou dát bol v prípade sledovaných premenných vykonaný Kolmogorov-Smirnov test normality distribúcie dát. Vzhľadom na to, že normálne rozdelenie nebolo potvrdené ani v jednom prípade, boli pri všetkých analýzach použité neparametrické testy.

3.1 Užívanie návykových látok

V tejto časti vyhodnocovania sme sa venovali výskumným hypotézam a otázkam súvisiacim s popisom adolescentov užívajúcich návykové látky.

H1: Predpokladáme, že užívanie návykových látok sa u adolescentov vyskytuje so stúpajúcim vekom častejšie.

Tab. 4.1 Rozdiely medzi adolescentmi vo frekvencii fajčenia cigariet vzhľadom na vek

Vek	Ako často fajčíš cigarety?						Spolu			
	nikdy	jeden alebo dvakrát ročne	jeden alebo dvakrát mesačne	jeden alebo dvakrát týždenne	trikrát alebo viac za týždeň	denne				
11 r.	47	1	1	0	0	0	49			
%	95,9%	2,0%	2,0%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%			
12 r.	42	2	1	0	0	0	45			
%	93,3%	4,4%	2,2%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%			
13 r.	35	7	3	1	2	2	50			
%	70,0%	14,0%	6,0%	2,0%	4,0%	4,0%	100,0%			
14 r.	35	8	5	1	0	2	51			
%	68,6%	15,7%	9,8%	2,0%	0,0%	3,9%	100,0%			
15 r.	32	11	14	2	3	10	72			
%	44,4%	15,3%	19,4%	2,8%	4,2%	13,9%	100,0%			
16 r.	21	8	4	3	2	10	48			
%	43,8%	16,7%	8,3%	6,3%	4,2%	20,8%	100,0%			
17 r.	18	2	8	2	0	14	44			
%	40,9%	4,5%	18,2%	4,5%	0,0%	31,8%	100,0%			
18 r.	5	6	3	1	0	15	30			
%	16,7%	20,0%	10,0%	3,3%	0,0%	50,0%	100,0%			
Spolu	235	45	39	10	7	53	389			
%	60,4%	11,6%	10,0%	2,6%	1,8%	13,6%	100,0%			
					χ^2	141,953	df	35	p	,000

χ^2 – chí-kvadrát test homogenity

df – stupne voľnosti

p – hladina významnosti

Bol zistený štatisticky vysoko významný rozdiel vo frekvencii fajčenia cigariet medzi adolescentmi rôzneho veku. Z výsledkov vyplýva, že frekvencia fajčenia má s rastúcim

vekom jasne stúpajúcu tendenciu. Zatiaľ čo v skupine 11 ročných probandov nikdy nefajčilo takmer 96% z nich, v skupine 18 ročných je to už len necelých 17% probandov.

Tab.4.2 Rozdiely medzi adolescentmi vo frekvencii konzumácie alkoholu vzhľadom na vek

Vek	Ako často piješ alkohol?						Spolu			
	nikdy	jeden alebo dvakrát ročne	jeden alebo dvakrát mesačne	jeden alebo dvakrát týždenne	trikrát alebo viac za týždeň	denne				
11 r.	46	2	1	0	0	0	49			
%	93,9%	4,1%	2,0%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%			
12 r.	36	6	3	0	0	0	45			
%	80,0%	13,3%	6,7%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%			
13 r.	27	19	4	0	0	0	50			
%	54,0%	38,0%	8,0%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%			
14 r.	14	23	13	0	1	0	51			
%	27,5%	45,1%	25,5%	0,0%	2,0%	0,0%	100,0%			
15 r.	14	26	27	3	2	0	72			
%	19,4%	36,1%	37,5%	4,2%	2,8%	0,0%	100,0%			
16 r.	7	10	19	10	2	0	48			
%	14,6%	20,8%	39,6%	20,8%	4,2%	0,0%	100,0%			
17 r.	4	6	19	12	3	0	44			
%	9,1%	13,6%	43,2%	27,3%	6,8%	0,0%	100,0%			
18 r.	0	6	17	6	1	0	30			
%	0,0%	20,0%	56,7%	20,0%	3,3%	0,0%	100,0%			
Spolu	148	98	103	31	9	0	389			
%	38,0%	25,2%	26,5%	8,0%	2,3%	0,0%	100,0%			
					χ^2	235,833	df	24	p	,000

χ^2 – chí-kvadrát test homogenity

df – stupne voľnosti

p – hladina významnosti

Podobne bol štatisticky vysoko významný rozdiel zistený aj v konzumácii alkoholu vzhľadom na vek. Stúpajúca tendencia v konzumácii alkoholu s rastúcim vekom je aj v tomto prípade dobre pozorovateľná pri odpovedi na otázku „Ako často piješ alkohol?“ „nikdy“. V skupine 11 ročných totiž žiadnu skúsenosť s alkoholom nemalo takmer 94 % adolescentov, v skupine 18 ročných však už nejakú skúsenosť s alkoholom mali všetci probandi.

Tab. 4.3 Rozdiely medzi adolescentmi vo frekvencii fajčenia marihuany vzhľadom na vek

Vek	Ako často fajčíš marihuanu?						Spolu			
	nikdy	jeden alebo dvakrát ročne	jeden alebo dvakrát mesačne	jeden alebo dvakrát týždenne	trikrát alebo viac za týždeň	denne				
11 r.	49	0	0	0	0	0	49			
%	100,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%			
12 r.	45	0	0	0	0	0	45			
%	100,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%			
13 r.	49	1	0	0	0	0	50			
%	98,0%	2,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%			
14 r.	51	0	0	0	0	0	51			
%	100,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%			
15 r.	64	5	2	1	0	0	72			
%	88,9%	6,9%	2,8%	1,4%	0,0%	0,0%	100,0%			
16 r.	45	1	2	0	0	0	48			
%	93,8%	2,1%	4,2%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%			
17 r.	34	6	2	1	0	1	44			
%	77,3%	13,6%	4,5%	2,3%	0,0%	2,3%	100,0%			
18 r.	23	4	3	0	0	0	30			
%	76,7%	13,3%	10,0%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%			
Spolu	360	17	9	2	0	1	389			
%	92,5%	4,4%	2,3%	0,5%	0,0%	0,3%	100,0%			
					χ^2	52,737	df	28	p	,003

χ^2 – chí-kvadrát test homogenity

df – stupne voľnosti

p – hladina významnosti

Štatisticky významný rozdiel bol vzhľadom na vek zistený aj v premennej „frekvencia užívania marihuany“. Aj keď v tomto prípade nie je nárast užívania návykovej látky taký priamočiary, najviac užívateľov marihuany sa vyskytuje v dvoch najstarších vekových skupinách.

Vzhľadom na výsledky jednotlivých analýz bol náš predpoklad potvrdený.

H2: Predpokladáme, že existuje rozdiel v užívaní návykových látok medzi chlapcami a dievčatami.

Tab. 5.1 Rozdiely medzi chlapcami a dievčatami vo frekvencii fajčenia cigariet

Pohlavie	Ako často fajčíš?						Spolu			
	nikdy	jeden alebo dvakrát ročne	jeden alebo dvakrát mesačne	jeden alebo dvakrát týždenne	trikrát alebo viac za týždeň	denne				
chlapci	109	24	20	5	2	21	181			
%	60,2%	13,3%	11,0%	2,8%	1,1%	11,6%	100,0%			
dievčatá	126	21	19	5	5	32	208			
%	60,6%	10,1%	9,1%	2,4%	2,4%	15,4%	100,0%			
Spolu	235	45	39	10	7	53	389			
%	60,4%	11,6%	10,0%	2,6%	1,8%	13,6%	100,0%			
					χ^2	3,165	df	5	p	,675

χ^2 – chí-kvadrát test homogenity

df – stupne voľnosti

p – hladina významnosti

Medzi chlapcami a dievčatami neboli zistené štatistiky významné rozdiely vo frekvencii fajčenia cigariet. Nikdy nefajčí 60,2% chlapcov a 60,6% dievčat, naopak odpoveď „denne“ uviedlo 11,6% chlapcov a 15,4% dievčat.

Tab. 5.2 Rozdiely medzi chlapcami a dievčatami vo frekvencii konzumácie alkoholu

Pohlavie	Ako často piješ alkohol?						Spolu			
	nikdy	jeden alebo dvakrát ročne	jeden alebo dvakrát mesačne	jeden alebo dvakrát týždenne	trikrát alebo viac za týždeň	denne				
chlapci	63	43	56	15	4	0	181			
%	34,8%	23,8%	30,9%	8,3%	2,2%	0,0%	100,0%			
dievčatá	85	55	47	16	5	0	208			
%	40,9%	26,4%	22,6%	7,7%	2,4%	0,0%	100,0%			
Spolu	148	98	103	31	9	0	389			
%	38,0%	25,2%	26,5%	8,0%	2,3%	0,0%	100,0%			
					χ^2	3,814	df	4	p	,432

χ^2 – chí-kvadrát test homogenity

df – stupne voľnosti

p – hladina významnosti

Štatisticky významný rozdiel nebol zistený ani pri porovnávaní chlapcov a dievčat vo frekvencii konzumácie alkoholu. Nikdy nepije alkohol 34,8% chlapcov a 40,9% dievčat. Najčastejšie užívanie sme zisťovali na odpovedi „trikrát alebo viac za týždeň“, ktorú uviedlo 2,2% chlapcov a 2,4% dievčat.

Tab. 5.3 Rozdiely medzi chlapcami a dievčatami vo frekvencii fajčenia marihuany

Pohlavie	Ako často fajčíš marihuanu?						Spolu			
	nikdy	jeden alebo dvakrát ročne	jeden alebo dvakrát mesačne	jeden alebo dvakrát týždenne	trikrát alebo viac za týždeň	denne				
chlapci	161	11	6	2	0	1	181			
%	89,0%	6,1%	3,3%	1,1%	0,00%	0,6%	100,0%			
dievčatá	199	6	3	0	0	0	208			
%	95,7%	2,9%	1,4%	0,0%	0,00%	0,0%	100,0%			
Spolu	360	17	9	2	0	1	389			
%	92,5%	4,4%	2,3%	,5%	0,00%	0,3%	100,0%			
					χ^2	7,644	df	4	p	,106

χ^2 – chí-kvadrát test homogenity

df – stupne voľnosti

p – hladina významnosti

Ani v prípade rozdielov medzi chlapcami a dievčatami vo frekvencii užívania marihuany nebol zistený žiadny významný rozdiel.

Na základe týchto výsledkov teda môžeme povedať, že medzi chlapcami a dievčatami neexistuje významný rozdiel vo frekvencii užívania návykových látok, náš predpoklad sa teda nepotvrdil.

H2₂: Predpokladáme, že vek prvého užitia návykovej látky je u chlapcov nižší ako u dievčat.

Tab. 6.1 Rozdiely medzi chlapcami a dievčatami vo veku prvého fajčenia cigarety

Pohlavie	Koľko rokov si mal, keď si prvýkrát fajčil cigaretu?												Spolu	
	nikdy	8 a menej	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18		
chlapci	82	20	6	7	11	13	17	13	8	4	0	0	181	
%	45,3%	11,0%	3,3%	3,9%	6,1%	7,2%	9,4%	7,2%	4,4%	2,2%	0,0%	0,0%	100,0%	
dievčatá	96	1	8	9	12	19	25	16	16	4	2	0	208	
%	46,2%	0,5%	3,8%	4,3%	5,8%	9,1%	12,0%	7,7%	7,7%	1,9%	1,0%	0,0%	100,0%	
Spolu	178	21	14	16	23	32	42	29	24	8	2	0	389	
%	45,8%	5,4%	3,6%	4,1%	5,9%	8,2%	10,8%	7,5%	6,2%	2,1%	0,5%	0,0%	100,0%	
									χ^2	24,742	df	10	p	,006

χ^2 – chí-kvadrát test homogenity df – stupne voľnosti p – hladina významnosti

Výsledky potvrdzujú, že medzi chlapcami a dievčatami existuje štatisticky významný rozdiel vo veku prvého fajčenia. Najvýraznejší rozdiel bol nájdený v odpovedi „8 a menej“, ktorú uviedlo len 0,5% dievčat a až 11% chlapcov.

Tab. 6.2 Rozdiely medzi chlapcami a dievčatami vo veku prvej konzumácie alkoholu

Pohlavie	Koľko rokov si mal, keď si prvýkrát pil alkohol?												Spolu	
	nikdy	8 a menej	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18 a viac		
chlapci	55	24	4	10	13	24	24	12	7	7	1	0	181	
%	30,4%	13,3%	2,2%	5,5%	7,2%	13,3%	13,3%	6,6%	3,9%	3,9%	0,6%	0,0%	100,0%	
dievčatá	69	10	2	6	5	21	27	32	25	5	4	2	208	
%	33,2%	4,8%	1,0%	2,9%	2,4%	10,1%	13,0%	15,4%	12,0%	2,4%	1,9%	1,0%	100,0%	
Spolu	124	34	6	16	18	45	51	44	32	12	5	2	389	
%	31,9%	8,7%	1,5%	4,1%	4,6%	11,6%	13,1%	11,3%	8,2%	3,1%	1,3%	0,5%	100,0%	
									χ^2	34,586	df	11	p	,000

χ^2 – chí-kvadrát test homogenity df – stupne voľnosti p – hladina významnosti

Štatisticky významný rozdiel medzi chlapcami a dievčatami bol zistený aj vo veku prvej konzumácie alkoholu. Rovnako je najvýraznejším rozdiel vo veku 8 rokov a menej kedy alkohol prvýkrát pilo 4,8% dievčat a 13,3% chlapcov.

Tab. 6.3 Rozdiely medzi chlapcami a dievčatami vo veku prvého fajčenia marihuany

Pohlavie	Koľko rokov si mal, keď si prvýkrát fajčil marihuanu?												Spolu	
	nikdy	8 a menej	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18 a viac		
chlapci	152	3	0	1	0	1	3	2	11	2	4	2	181	
%	84,0%	1,7%	0,0%	0,6%	0,0%	0,6%	1,7%	1,1%	6,1%	1,1%	2,2%	1,1%	100,0%	
dievčatá	191	0	0	0	0	2	0	4	9	2	0	0	208	
%	91,8%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	1,0%	0,0%	1,9%	4,3%	1,0%	0,0%	0,0%	100,0%	
Spolu	343	3	0	1	0	3	3	6	20	4	4	2	389	
%	88,2%	0,8%	0,0%	0,3%	0,0%	0,8%	0,8%	1,5%	5,1%	1,0%	1,0%	0,5%	100,0%	
									χ^2	16,842	df	9	p	,051

χ^2 – chí-kvadrát test homogenity df – stupne voľnosti p – hladina významnosti

Rozdiel medzi chlapcami a dievčatami vo veku prvého užitia marihuany nie je štatisticky významný. V tomto prípade sa väčší rozdiel preukázal len v súvislosti s absenciou skúsenosti s marihuanou. Odpoveď „nikdy“ uviedlo 84% chlapcov a 91,8% dievčat.

Výsledky ukazujú, že medzi chlapcami a dievčatami existujú štatisticky významné rozdiely vo veku prvého fajčenia cigariet a konzumácie alkoholu. V prípade prvého užitia marihuany nie je tento rozdiel významný. Naša hypotéza bola teda potvrdená len čiastočne.

H3: Predpokladáme, že existuje rozdiel v užívaní návykových látok medzi študentmi nematuritných odborov, ktorý ich užívajú najčastejšie a študentmi gymnázia, ktorý ich užívajú najzriedkavejšie.

Tab 7.1 Rozdiely medzi študentmi rôznych typov stredných škôl vo frekvencii fajčenia cigariet

Škola	Ako často fajčíš cigarety?						Spolu			
	nikdy	jeden alebo dvakrát ročne	jeden alebo dvakrát mesačne	jeden alebo dvakrát týždenne	trikrát alebo viac za týždeň	denne				
gymnázium	29	9	9	3	2	8	60			
%	48,3%	15,0%	15,0%	5,0%	3,3%	13,3%	100,0%			
ssoš	17	6	10	5	0	18	56			
%	30,4%	10,7%	17,9%	8,9%	0,0%	32,1%	100,0%			
sošos	9	3	1	0	0	16	29			
%	31,0%	10,3%	3,4%	0,0%	0,0%	55,2%	100,0%			
Spolu	55	18	20	8	2	42	145			
%	37,9%	12,4%	13,8%	5,5%	1,4%	29,0%	100,0%			
					χ^2	24,237	df	10	p	,007

χ^2 – chí-kvadrát test homogenity

df – stupne voľnosti

p – hladina významnosti

Z tabuľky vyplýva, že medzi študentmi rôznych typov škôl existujú štatisticky významné rozdiely vo frekvencii fajčenia cigariet. Najčastejšie fajčia študenti Strednej odbornej školy obchodu a služieb, 55,2% z nich uviedlo, že fajčia „denne“. Najzriedkavejšie sa táto odpoveď vyskytovala u študentov Gymnázia (13,3%).

Tab. 7.2 Rozdiely medzi študentmi rôznych typov stredných škôl vo frekvencii konzumácie alkoholu

Škola	Ako často piješ alkohol?						Spolu			
	nikdy	jeden alebo dvakrát ročne	jeden alebo dvakrát mesačne	jeden alebo dvakrát týždenne	trikrát alebo viac za týždeň	denne				
gymnázium	2	17	31	9	1	0	60			
%	3,3%	28,3%	51,7%	15,0%	1,7%	0,0%	100,0%			
ssoš	6	7	29	13	1	0	56			
%	10,7%	12,5%	51,8%	23,2%	1,8%	0,0%	100,0%			
sošos	7	3	6	8	5	0	29			
%	24,1%	10,3%	20,7%	27,6%	17,2%	0,0%	100,0%			
Spolu	15	27	66	30	7	0	145			
%	10,3%	18,6%	45,5%	20,7%	4,8%	0,0%	100,0%			
					χ^2	31,685	df	8	p	,000

χ^2 – chí-kvadrát test homogenity

df – stupne voľnosti

p – hladina významnosti

Štatisticky vysoko významný rozdiel medzi študentmi rôznych typov škôl bol zistený vo frekvencii konzumácie alkoholu. Najčastejšími užívateľmi sú podľa odpovedí „dvakrát týždenne“ a „trikrát alebo viac za týždeň“ študenti Strednej odbornej školy obchodu a služieb a ako sme predpokladali najzriedkavejšími študenti Gymnázia. Avšak v odpovediach „nikdy“, „jeden alebo dvakrát ročne“ a „jeden alebo dvakrát mesačne“ je pomer početnosti odpovedí presne opačný. Vzhľadom na to, aj keď je rozdiel medzi študentmi významný nepotvrzuje jednoznačne náš predpoklad.

Tab. 7.3 Rozdiely medzi študentmi rôznych typov stredných škôl vo frekvencii fajčenia marihuany

Škola	Ako často fajčíš marihuanu?					denne	Spolu	
	nikdy	jeden alebo dvakrát ročne	jeden alebo dvakrát mesačne	jeden alebo dvakrát týždenne	trikrát alebo viac za týždeň			
gymnázium	23	18	15	3	1	0	60	
%	38,3%	30,0%	25,0%	5,0%	1,7%	0,0%	100,0%	
ssoš	28	10	13	4	1	0	56	
%	50,0%	17,9%	23,2%	7,1%	1,8%	0,0%	100,0%	
sošos	10	4	5	10	0	0	29	
%	34,5%	13,8%	17,2%	34,5%	0,0%	0,0%	100,0%	
Spolu	61	32	33	17	2	0	145	
%	42,1%	22,1%	22,8%	11,7%	1,4%	0,0%	100,0%	
					χ^2	21,650	df	8
							p	,006

χ^2 – chí-kvadrát test homogenity

df – stupne voľnosti

p – hladina významnosti

Aj vo frekvencii fajčenia marihuany boli medzi študentmi rôznych škôl zistené signifikantné rozdiely. Najčastejšími užívateľmi s odpoveďou „jeden alebo dvakrát týždenne“ boli študenti Strednej odbornej školy obchodu a služieb (34,5%), čo potvrdzuje náš predpoklad. Najzriedkavejšie však marihuanu užívali študenti Súkromnej strednej odbornej školy – 50% uviedlo odpoveď „nikdy“ - a nie študenti Gymnázia ako sme očakávali – odpoveď „nikdy“ uviedlo 38,3% z nich.

Vo všetkých troch čiastkových analýzach boli zistené významné rozdiely medzi študentmi rôznych škôl vo frekvencii užívania návykových látok. V prípade fajčenia cigariet sa potvrdil náš predpoklad, že najčastejšími užívateľmi sú študenti učňovských odborov (Strednej odbornej školy obchodu a služieb) a najzriedkavejšími študenti Gymnázia. Výsledky týkajúce sa konzumácie alkoholu nie sú jednoznačnou podporou pre našu hypotézu. V prípade frekvencie užívania marihuany sú podľa predpokladu najčastejšími užívateľmi opäť študenti učňovských odborov. Najzriedkavejšie však marihuanu užívajú študenti Súkromnej strednej odbornej školy. Preto naše výsledky nepovažujeme za jednoznačné potvrdenie stanoveného predpokladu.

H4: Predpokladáme, že existuje vzťah medzi užívaním návykových látok a kvalitou vzťahu rodič-adolescent.

Tab. 8 Vzťahy medzi užívaním návykových látok a kvalitou vzťahu rodič-adolescent

		vzťah s matkou	vzťah s otcom	vzťah s rodičmi
Ako často fajčíš cigarety?	r	-,283**	-,291**	-,338**
	p	,000	,000	,000
	N	387	385	389
Ako často piješ alkohol?	r	-,320**	-,359**	-,392**
	p	,000	,000	,000
	N	387	385	389
Ako často fajčíš marihuanu?	r	-,161**	-,138**	-,178**
	p	,002	,007	,000
	N	387	385	389

r – Spearmanov korelačný koeficient p - hladina významnosti N – počet

** - korelácia je signifikantná na hladine $p < 0,01$

Potvrdením našej hypotézy bolo zistenie štatisticky vysoko významných negatívnych vzťahov medzi užívaním návykových látok a vzťahmi s rodičmi vo všetkých prípadoch. Avšak vzťahy medzi fajčením cigariet, fajčením marihuany a vzťahmi s rodičmi sa ukazujú byť len slabé. Korelačné koeficienty medzi pitím alkoholu a vzťahmi s rodičmi naznačujú stredne silné negatívne vzťahy.

H5: Predpokladáme, že existuje rozdiel v užívaní návykových látok medzi adolescentmi z úplných a neúplných rodín.

Tab. 9 Rozdiely v užívaní návykových látok medzi adolescentmi z úplných a neúplných rodín

Typ rodiny	Ako často fajčíš cigarety?		Ako často piješ alkohol?		Ako často fajčíš marihuanu?	
	priemerné poradie	medián	priemerné poradie	medián	priemerné poradie	medián
úplná rodina (n=277)	182,47	1	185,45	2	193,11	1
rodina s jedným rodičom (n=82)	209,54	1	202,2	2	187,75	1
doplnená rodina (n=22)	229,32	2	219,14	2	176,5	1
χ^2	8,549		3,277		2,626	
df	2		2		2	
p	,014		,194		,269	

χ^2 – Kruskal-Wallis test

df – stupne voľnosti

p – hladina významnosti

Zaznamenali sme rozdielovú tendenciu medzi deťmi z rôznych typov rodín (úplná rodina, rodina s jedným rodičom, doplnená rodina – s nevlastným rodičom) v užívaní návykových látok. Rozdiely sú viditeľné vo frekvencii fajčenia, je badateľné, že s ním majú najviac skúseností deti s nevlastným rodičom a zároveň sú tými, kto fajčí najčastejšie (Tabuľku 20 zobrazujúcu podrobnejšie rozdiely vo fajčení cigariet uvádzame v Prílohe B).

3.2 Rodičovský monitoring

H6: Predpokladáme, že existuje vzťah medzi rodičovským monitoringom a užívaním návykových látok: a) medzi r. solicitáciou a užívaním návykových látok; b) medzi r. kontrolou a užívaním návykových látok; c) medzi detským odhaľovaním a užívaním návykových látok.

H6₂: Predpokladáme, že užívanie návykových látok súvisí viac s detským odhaľovaním ako s aktívnymi stratégiami rodičovského monitoringu (r. solicitáciou a r. kontrolou).

Vzhľadom na totožnosť analýz potrebných k overovaniu týchto hypotéz, uvádzame ich výsledky spoločne.

Tab. 10 Vzťahy medzi rodičovským monitoringom a užívaním návykových látok

		rodičovská solicitácia	rodičovská kontrola	detské odhaľovanie
Ako často fajčíš cigarety?	r	-,257**	-,356**	-,426**
	p	,000	,000	,000
	N	389	389	389
Ako často piješ alkohol?	r	-,321**	-,468**	-,456**
	p	,000	,000	,000
	N	389	389	389
Ako často fajčíš marihuanu?	r	-,099	-,132**	-,219**
	p	,051	,009	,000
	N	389	389	389

r – Spearmanov korelačný koeficient

p - hladina významnosti

N – počet

** - korelácia je signifikantná na hladine $p < 0,01$

Zistili sme štatisticky vysoko významné negatívne vzťahy medzi tromi stratégiami rodičovského monitoringu a užívaním návykových látok. Významnosť vzťahu sa nepotvrdila len medzi užívaním marihuany a rodičovskou solicitáciou. Korelačné koeficienty sa pohybovali v hodnotách od slabého negatívneho vzťahu po stredne silné negatívne vzťahy. Fajčenie marihuany súvisí s rodičovským monitoringom len slabo. Najsilnejšie negatívne vzťahy boli zistené medzi fajčením cigariet a detským odhaľovaním; a pitím alkoholu a rodičovskou kontrolou a detským odhaľovaním. Tieto výsledky čiastočne podporujú náš predpoklad o vzťahu medzi rodičovským monitoringom a užívaním návykových látok.

Vzťah medzi detským odhaľovaním a užívaním návykových látok sa ako silnejší oproti ostatným stratégiám rodičovského monitoringu a užívania návykových látok ukázal v prípade fajčenia cigariet a fajčenia marihuany. Rozdiely medzi silou týchto vzťahov však nie sú významné. Našu hypotézu o silnejšej súvislosti medzi detským odhaľovaním

a užívaním návykových látok oproti súvislosti medzi užívaním návykových látok a aktívnymi stratégiami rodičovského monitoringu (r. solicitáciou a r. kontrolou) preto považujeme za nepotvrdenú.

H6₁: Predpokladáme, že rodičovská vedomosť súvisí viac s detským odhaľovaním ako s aktívnymi stratégiami rodičovského monitoringu (r. solicitáciou a r. kontrolou).

Tab. 11 Vzťahy medzi rodičovskou vedomosťou a stratégiami rodičovského monitoringu

	rodičovská solicitácia	rodičovská kontrola	detské odhaľovanie
r	,572**	,632**	,733**
denné aktivity p	,000	,000	,000
N	389	389	389

r – Spearmanov korelačný koeficient p - hladina významnosti N – počet

** - korelácia je signifikantná na hladine $p < 0,01$

Zistili sme, že medzi rodičovskou vedomosťou (reprezentovanou v dotazníku oblasťou „denné aktivity“) a stratégiami rodičovského monitoringu existuje štatisticky vysoko významný pozitívny vzťah. Tieto vzťahy sú zároveň silné. Malé rozdiely v sile týchto vzťahov však nie sú dostatočnou podporou pre potvrdenie našej hypotézy.

H7: Predpokladáme, že existuje rozdiel v rodičovskom monitoringu medzi chlapcami a dievčatami.

Tab. 12 Rozdiely v rodičovskom monitoringu chlapcov a dievčat

Pohlavie		r. solicitácia		r. kontrola		d. odhaľovanie	
		priemerné poradie	medián	priemerné poradie	medián	priemerné poradie	medián
chlapci	N= 181	183,00	14	181,15	21	168,01	12
dievčatá	N= 208	205,44	16	207,05	23	218,49	13
Z		-1,968		-2,269		-4,436	
p		,049		,023		,000	

Z – Mann-Whitney U-test

p – hladina významnosti

N - počet

Medzi chlapcami a dievčatami existuje štatisticky významný rozdiel v tom ako sú rodičmi monitorovaní pomocou rodičovskej solicitácie a rodičovskej kontroly. Štatisticky vysoko významný rozdiel bol medzi chlapcami a dievčatami zistený v dobrovoľnom odhaľovaní informácií rodičom. Tieto zistenia podporujú náš predpoklad.

O1: Existuje vzťah medzi vekom adolescentov a mierou rodičovského monitoringu?

Tab. 13 Vzťah medzi rodičovským monitoringom a vekom adolescentov

		rodičovská solícitácia	rodičovská kontrola	detské odhaľovanie
Vek	r	-,315**	-,448**	-,354**
	p	,000	,000	,000
	N	389	389	389

r – Spearmanov korelačný koeficient p - hladina významnosti N – počet

** - korelácia je významná na hladine $p < 0,01$

Medzi vekom adolescentov a mierou rodičovského monitoringu sme zistili existenciu štatisticky významných ale len stredne silných negatívnych vzťahov. Tento výsledok je teda kladnou odpoveďou na našu výskumnú otázku, aj keď sila tohto vzťahu naznačuje, že vek je len spolupôsobiacou premennou.

H8: Predpokladáme, že existuje vzťah medzi stratégiami rodičovského monitoringu a kvalitou vzťahu rodič-adolescent.

Tab. 14 Vzťahy medzi stratégiami rodičovského monitoringu a kvalitou vzťahu rodič-adolescent

		vzťah s matkou	vzťah s otcom	vzťah s rodičmi
rodičovská solícitácia	r	,449**	,433**	,507**
	p	,000	,000	,000
	N	387	385	389
rodičovská kontrola	r	,391**	,365**	,434**
	p	,000	,000	,000
	N	387	385	389
detské odhaľovanie	r	,512**	,361**	,493**
	p	,000	,000	,000
	N	387	385	389

r – Spearmanov korelačný koeficient p - hladina významnosti N – počet

** - korelácia je významná na hladine $p < 0,01$

Na hladine významnosti $p < 0,001$ boli zistené stredne silné pozitívne vzťahy medzi stratégiami rodičovského monitoringu a vzťahmi s rodičmi. V prípade detského odhaľovania je však súvislosť s kvalitou vzťahu k matke silnejšia ako s kvalitou vzťahu k otcovi. Tieto zistenia podporujú náš predpoklad.

O2: Existuje rozdiel v rodičovskom monitoringu medzi adolescentmi z úplných a adolescentmi z neúplných rodín?

Tab. 15 Rozdiely v rodičovskom monitoringu medzi deťmi z rôznych typov rodín

Typ rodiny	r. solícitácia		r. kontrola		d. odhaľovanie	
	priemerné poradie	medián	priemerné poradie	medián	priemerné poradie	medián
úplná rodina (n=277)	199,86	16	199,59	23	192	12
rodina s jedným rodičom (n=82)	171,4	14	169,38	20	190,14	13
doplnená rodina (n=22)	152,45	13	163,39	21	181,64	12
χ^2	7,119		6,247		0,188	
df	2		2		2	
p	,028		,044		,910	

χ^2 – Kruskal-Wallis test

df – stupne voľnosti

p – hladina významnosti

Štatisticky významné rozdiely medzi adolescentmi z rôznych typov rodín boli zistené v stratégiách rodičovská solícitácia a rodičovská kontrola. Porovnanie mediánov naznačuje, že aktívne stratégie rodičovského monitoringu najviac uplatňujú rodičia v úplných rodinách. V rámci detského odhaľovania sa rozdiely nepreukázali. Na túto výskumnú otázku teda nemôžeme odpovedať jednoznačne kladne.

3.3 Voľný čas

O3: Existuje rozdiel v rodičovskom monitoringu a rodičovskej vedomosti medzi adolescentmi tráviacimi voľný čas na rôznych miestach?

Tab. 16 Rozdiely v rodičovskom monitoringu medzi adolescentmi tráviacimi voľný čas na rôznych miestach

Kde tráviš väčšinu svojho voľného času?								
	r. solícitácia		r. kontrola		d. odhaľovanie		r. vedomosť	
	priemerné poradie	medián	priemerné poradie	medián	priemerné poradie	medián	priemerné poradie	medián
doma (n=171)	201,73	16	212,39	24	220,64	14	220,23	35
mimo domu, realizovaním záujmových činností (n=82)	239,07	17,5	226,29	24	217,65	13	220,95	34
mimo domu, len tak sám alebo s priateľmi (n=133)	154,82	13	149	19	143,71	11	142,21	29
χ^2	30,726		33,238		40,810		42,996	
df	2		2		2		2	
p	,000		,000		,000		,000	

χ^2 – Kruskal-Wallis test

df – stupne voľnosti

p – hladina významnosti

Medzi tým, kde adolescenti trávajú väčšinu svojho voľného času a rôznymi stratégiami rodičovského monitoringu a výslednou rodičovskou vedomosťou boli potvrdené štatisticky vysoko významné rozdiely. Najviac pozornosti venujú r. monitoringu rodičia detí tráviacich voľný čas na rôznych záujmových krúžkoch a podobne alebo doma, najmenej sú monitorovaní adolescenti, ktorí netrávia čas doma, ale ani nemajú vo voľnom čase program, ktorému by sa venovali. Rovnako rodičovská vedomosť bola najvyššia v skupine detí tráviacich voľný čas doma, takmer sa však nelíšila v skupine detí tráviacich voľný čas pri rôznych aktivitách.

O3₁: Existuje vzťah medzi rodičovským monitoringom a rozsahom spoločných rodinných aktivít?

Tab. 17 Vzťahy medzi spoločnými rodinnými aktivitami a stratégiami rodičovského monitoringu

		rodičovská solícitácia	rodičovská kontrola	detské odhaľovanie
spoločné rodinné aktivity	r	,464**	,423**	,432**
	p	,000	,000	,000
	N	389	389	389

r – Spearmanov korelačný koeficient

p - hladina významnosti

N – počet

** - korelácia je signifikantná na hladine $p < 0,01$

Medzi spoločnými rodinnými aktivitami a jednotlivými stratégiami rodičovského monitoringu boli zistené stredne silné pozitívne vzťahy, ktoré sú štatisticky vysoko významné. Na základe týchto zistení môžeme na výskumnú otázku odpovedať kladne.

O3₂: Súvisí rodičovská vedomosť viac so spoločnými rodinnými aktivitami ako s rodičovským monitoringom?

		spoločné rodinné aktivity	r. solícitácia	r. kontrola	d. odhaľovanie
rodičovská vedomosť	r	,486**	,572**	,632**	,733**
	p	,000	,000	,000	,000
	N	389	389	389	389

r – Spearmanov korelačný koeficient

p - hladina významnosti

N – počet

** - korelácia je signifikantná na hladine $p < 0,01$

Medzi rodičovskou vedomosťou a spoločnými rodinnými aktivitami nebol nájdený silnejší vzťah ako medzi rodičovskou vedomosťou a stratégiami rodičovského monitoringu.

H9: Predpokladáme, že existuje rozdiel v užívaní návykových látok medzi adolescentmi tráviacimi voľný čas na rôznych miestach.

Tab. 18 Rozdiely v užívaní návykových látok medzi adolescentmi tráviacimi voľný čas na rôznych miestach

	Ako často fajčíš cigarety?		Ako často piješ alkohol?		Ako často fajčíš marihuanu?	
	priemerné poradie	medián	priemerné poradie	medián	priemerné poradie	medián
doma (n=171)	162,47	1	151,64	1	186,25	1
mimo domu, realizovaním záujmových činností (n=82)	182,63	1	204,79	2	188,80	1
mimo domu, len tak sám alebo s priateľmi (n=133)	240,09	3	210,35	3	205,71	1
χ^2	37,837		35,791		12,049	
df	2		2		2	
P	,000		,000		,002	

χ^2 – Kruskal-Wallis test

df – stupne voľnosti

p – hladina významnosti

Analýza potvrdila, že medzi adolescentmi tráviacimi voľný čas na rôznych miestach existuje rozdiel v užívaní návykových látok.

Najviac skúseností s fajčením majú adolescenti tráviaci voľný čas len tak mimo domu, 25,6% z nich fajčí denne a nikdy nefajčilo 39,8%. Najmenej adolescentov, ktorý by takúto skúsenosť mali sa nachádza v skupine tráviacej čas hlavne doma, v tejto skupine fajčí denne 6,4% adolescentov a nikdy nefajčilo 74,3% (Príloha C Tabuľka 21.1).

Podobné výsledky sme zaznamenali aj v otázke „Ako často piješ alkohol?“. Najviac skúseností s alkoholom majú adolescenti tráviaci čas mimo domu bez konkrétneho program. Nikdy alkohol nepilo 20,3% z nich v porovnaní s 55,6% adolescentov tráviacimi voľný čas doma. Jeden alebo dvakrát týždenne pije alkohol 16,5% adolescentov tráviacich čas mimo domu v porovnaní s 1,2% adolescentov tráviacimi voľný čas doma (Príloha C Tabuľka 21.2).

Rozdiely vo fajčení marihuany sa nepreukázali byť tak štatisticky významné ako v predošlých dvoch prípadoch. Najväčší rozdiel sme zaznamenali pri odpovedi „jeden alebo dvakrát ročne“, ktorú opäť najčastejšie (7,5%) uvádzali adolescenti tráviaci voľný čas mimo domu, len tak sami alebo s priateľmi, najzriedkavejšie (2,3%) ju uvádzali adolescenti tráviaci voľný čas doma (Príloha C Tabuľka 21.3).

Naša hypotéza bola na základe existencie štatisticky významných rozdielov potvrdená.

O4: Existuje vzťah medzi užívaním návykových látok a rozsahom spoločných rodinných aktivít?

Tab. 19 Vzťahy medzi užívaním návykových látok a rozsahom spoločných rodinných aktivít

		Ako často fajčíš cigarety?	Ako často piješ alkohol?	Ako často fajčíš marihuanu?
spoločné rodinné aktivity	r	-,345**	-,396**	-,149**
	p	,000	,000	,003
	N	389	389	389

r – Spearmanov korelačný koeficient

p - hladina významnosti

N – počet

** - korelácia je významná na hladine $p < 0,01$

Zistili sme, že medzi užívaním návykových látok a rozsahom trávenia voľného času pri spoločných rodinných aktivitách existujú štatisticky vysoko významné negatívne vzťahy. Avšak len v prípade fajčenia cigariet a pitia alkoholu nadobúdajú tieto vzťahy aspoň strednú silu.

4 Diskusia

Cieľom našej práce bolo bližšie preskúmať účinnosť preventívneho pôsobenia jednotlivých stratégií rodičovského monitoringu na užívanie návykových látok, overiť platnosť tvrdení Stattin, Kerr (2000, 2010) o úlohe detského odhaľovania v získavaní rodičovskej vedomosti a zistiť, či existuje súvislosť medzi užívaním návykových látok a rôznymi spôsobmi trávenia voľného času. Na základe výsledkov predchádzajúcich výskumov sme pre náš výskum stanovili 12 výskumných hypotéz a 6 výskumných otázok týkajúcich sa 3 hlavných oblastí: užívania návykových látok u adolescentov, rodičovského monitoringu voľného času a samotného trávenia voľného času.

4.1 Užívanie návykových látok

V rámci užívania návykových látok sme sa v našom výskume zaoberali oblasťou fajčenia tabakových výrobkov, konzumácie alkoholu a fajčením marihuany.

Blatný a kol. (2005) uvádzajú, že obdobím kritickým pre rozvoj problémového správania sa zdá byť obdobie ranej adolescencie, teda približne vek 11 rokov, odkedy s narastajúcim vekom dochádza aj k prudkému nárastu všetkých foriem problémového správania. Dodávajú, že je ťažké nájsť v českom a slovenskom výskume štúdiu, ktorá by sa v tejto súvislosti nezaoberala len obdobím strednej adolescencie (14-19 rokov). Aj vzhľadom na uvedené sme sa rozhodli náš výskum zamerať na vekovú skupinu od 11 do 18 rokov.

V našom výskume sme zistili, že aj napriek množstvu pozornosti venovanej tomuto problému nedochádza k výraznému poklesu výskytu užívania návykových látok u mladých ľudí. Užívanie návykových látok sa s rastúcim vekom vyskytuje u adolescentov stále častejšie. Nesúlad našich predpokladov s výsledkami sme zaznamenali pri medzipohlavnom porovnávaní adolescentov. Tieto zistenia sa však zdajú byť totožné so zisteniami štúdie ESPAD (2007), pri ktorej neboli medzi slovenskými chlapcami a dievčatami zaznamenané významné rozdiely. Vysvetlením by mohlo byť, že sme vychádzali z HBSC štúdie, ktorá sa ale zameriava len na vekovú skupinu do 15 rokov, v ktorej sú aj v našom výskume badateľné isté rozdiely. V tejto súvislosti nás ale viac zaujalo, že v skupine denných fajčiarov sa nachádza viac dievčat ako chlapcov, čo je presný opak toho, čo sme očakávali.

Pri porovnávaní študentov rôznych typov škôl z hľadiska užívania návykových látok sme viac-menej dospeli k očakávaným výsledkom. Chceli by sme však upozorniť na zistenia týkajúce sa užívania alkoholu. Aj keď sú najčastejšími konzumentmi alkoholu podľa očakávaní študenti nematuritných učňovských odborov, pri pohľade na pomer študentov s akoukoľvek skúsenosťou s alkoholom je to presne naopak. Sú to práve študenti Gymnázia, u veľkej väčšiny ktorých sme zaznamenali skúsenosť s pitím alkoholu. V súčasnej spoločnosti dochádza k zvyšovaniu tolerancie ku konzumácii alkoholu, aj to môže byť podľa nás vysvetlením, prečo už ani v radoch študentov gymnázia nie je pitie alkoholu, navyše v tak nízkom veku považované za nevhodné.

Zistili sme tiež, že užívanie návykových látok súvisí aj s kvalitou vzťahov k matke a otcovi. Aj keď tento vzťah nemôžeme považovať za silný, dobré vzťahy v rodine majú istú protektívnu funkciu pri užívaní návykových látok. Túto prepojenosť však Collishaw et al. (2012) na základe výsledkov svojho výskumu popierajú. Tvrdia, že kauzálny vzťah medzi súčasnými trendmi v znižovaní kvality vzťahu rodič-dieťa a zvyšovaní problémového správania je len špekuláciou založenou na náhodnom spoločnom výskyte týchto dvoch javov. Svoje tvrdenie podložili zistenou absenciou výskumov, ktoré by priamo potvrdili, že vzťahy medzi deťmi a rodičmi sa v priebehu rokov menia. V samotnom výskume porovnávali zistenia z roku 1986 s dátami z roku 2006, výsledkom čoho je, že záujem rodičov o dieťa ani spôsob výchovy sa za tie roky výrazne nezmenil, zaznamenali však nárast problémového správania, čo teda znamená, že nárast výskytu problémov v správaní mladých nesúvisí so vzťahom rodič-dieťa. Výsledky nášho výskumu však existenciu týchto vzťahov jednoznačne potvrdzujú, ich sila však naznačuje, že sú len jedným zo skupiny spolupôsobiacich faktorov. Je prirodzené, že prípadné nekvalitné vzájomné rodinné vzťahy sa nikdy nevyskytujú ako samostatný problém, je preto nutné zohľadňovať pri ich spájaní s problémovým správaním aj ďalšie okolnosti za akých sa tieto problémy objavili. Okrem toho považujeme za ďalší možný dôvod rozdielnych výsledkov použitie iných metód výskumu a metodík a tiež to, že v našom výskume sme sa zamerali len na isté prejavy problémového správania.

To, že málo kvalitné či dokonca nekvalitné vzťahy sa spájajú s užívaním návykových látok alebo problémovým správaním všeobecne, uvádzajú aj Krch, Csémy a Drábková (2004), konkrétne hovoria o nedostatku spoločne tráveného času, konfliktných vzťahoch v rodine, či problémoch samotných rodičov s alkoholom. Matoušek a Kroftová (1998) tiež hovoria o vplyve pitia alkoholu či dokonca užívania drog rodičom na zvyšovanie pravdepodobnosti,

že dieťa bude mať raz podobné problémy. Dimoff (1994) zachádza ešte ďalej a tvrdí, že hlavnou príčinou prečo deti užívajú drogy je, že ich užívajú aj dospelý. Aj keď rozsah nášho výskumu neumožňoval venovať sa tejto otázke, sme si vedomí jej dôležitosti.

V súvislosti s užívaním návykových látok sme skúmali aj typ rodiny z hľadiska jej úplnosti. Naše zistenia naznačujú, že nie je celkom jedno, či adolescent žije v rodine úplnej, len s jedným rodičom alebo s novým nevlastným rodičom. Výsledky totiž naznačujú, že fajčenie a pitie alkoholu sa najčastejšie vyskytujú v skupine detí z doplnených rodín, prekvapivo nie z rodín bez jedného rodiča. Najzriedkavejšie fajčenie a konzumáciu alkoholu sme zaznamenali u detí z úplných rodín. Vo veľkosti porovnávaných skupín však existoval značný nepomer, preto tieto výsledky chápeme len ako náznak existencie možných rozdielov. Istou podporou pre naše zistenia by mohol byť aj výskum Koženého a kol. (2008), ktorí vo svojom výskumnom súbore zaznamenali, že viac fajčiarov vyrastá v neúplnej rodine.

4.2 Rodičovský monitoring

Tým, čo nás v našej práci zaujímalo v súvislosti s užívaním návykových látok najviac bol rodičovský monitoring. Pri štúdiu relevantnej literatúry sme totiž nenarazili na slovenský zdroj, ktorý by sa rodičovským monitoringom v tejto súvislosti zaoberal podrobnejšie. Dovoľujeme si preto tvrdiť, že v našich podmienkach nebol samostatný výskum rodičovského monitoringu realizovaný.

Keďže zahraniční autori nenachádzajú zhodu v tom, čo je rodičovský monitoring, rozhodli sme sa v našej práci pokúsiť overiť (či vyvrátiť) v slovenských podmienkach teóriu autorov Stattin, Kerr (2000, 2010), ktorí sa pravdepodobne ako prví pozastavili nad tým, či je rodičovský monitoring skúmaný správne. Ich poňatie rodičovského monitoringu nás zaujalo práve diferenciaciou troch stratégií rodičovského monitoringu. Pri našom výskume sme sa teda nechali viesť týmto rozlíšením a súvisiacou teóriou o ich pôsobení.

V kontexte témy našej práce sme sa pri skúmaní rodičovského monitoringu najprv zamerali na jeho vzťah k užívaniu návykových látok, ktorého existenciu sme potvrdili. Avšak podobne ako v prípade súvislosti užívania návykových látok a kvality vzťahov v rodine, aj tu musíme dodať, že sila týchto vzťahov nám nedovoľuje považovať rodičovský monitoring za jediný hlavný ovplyvňujúci faktor. Aj Orosová a kol. (2007) uvádzajú okrem neefektívneho rodičovského monitoringu radu ďalších rizikových faktorov

užívania návykových látok v prostredí rodiny ako napr. nejasné rodinné normy, konflikty v rodine, nízku úroveň vzájomnej oddanosti, opory a pomoci.

Naším hlavným cieľom v tejto práci bolo bližšie preskúmať pôsobenie jednotlivých stratégií rodičovského monitoringu. Všeobecne bol pri skúmaní rodičovského monitoringu za jeho výsledok považovaný objem informácií, ktoré rodičia mali o živote dieťaťa. Stattin a Kerr (2000, 2010) však tvrdia, že ich hlavným zdrojom nie je snaha rodiča o ich získanie ale dobrovoľné zdieľanie informácií dieťaťom. Podľa našich zistení existuje síce medzi rodičovskou vedomosťou a detským odhaľovaním naozaj silný vzťah, avšak rozdiely v silách vzťahov oproti ďalším dvom stratégiám rodičovského monitoringu s rodičovskou vedomosťou nie sú natoľko veľké, aby sme za pôvod informácií, ktoré rodičia majú mohli označiť len detské odhaľovanie. Podobne ani vzťahy medzi jednotlivými stratégiami rodičovského monitoringu a užívaním návykových látok nepreukazujú vyššiu súvislosť medzi detským odhaľovaním a užívaním oproti aktívnym stratégiám rodičovského monitoringu. Aj napriek tomu, že sme zaznamenali isté mierne rozdiely, ktoré sa zhodujú s predpokladom Stattin, Kerr (tamtiež), musíme povedať, že sa nám túto teóriu nepodarilo jednoznačne potvrdiť. To by naznačovalo, že snaha rodičov dozvedieť sa niečo o svojom dieťati a kontrolovať ho v jeho voľnom čase má aj priamy vplyv na užívanie návykových látok. Tieto rozdiely môžu byť spôsobené jednak rozdielmi medzi slovenskou a švédskou populáciou na, ktorej bol pôvodný výskum realizovaný, ale aj inou metódou zberu dát, výskum autorov Stattin, Kerr bol totiž longitudinálny. Všeobecne však môžeme povedať, že zistenie vzťahu medzi rodičovským monitoringom a užívaním návykových látok je v súlade so zisteniami iných výskumov. Napr. Pettit, Laird et al. (2001) skúmali rodičovský monitoring pozorovaním skutočného správania v domácnostiach adolescentov. Aj ich zistenia potvrdzujú, že monitoring súvisí s problémovým správaním.

Aby sme rodičovský monitoring preskúmali podrobnejšie venovali sme sa aj ďalším okolnostiam, ktoré pri ňom môžu zohrávať úlohu. Pri porovnávaní chlapcov a dievčat sa potvrdil náš predpoklad a rozdiely v tom ako ich rodičia monitorujú naozaj existujú. Vo svojom výskume ich zistili aj Pettit, Laird et al. (2001). Zistili sme tiež, že kritika Waizenhofer et al. (2004) a Dwairy, Achoui (2010) týkajúca sa nerozlišovania medzi chlapcami a dievčatami pri skúmaní rodičovského monitoringu je skutočne oprávnená, len skutočné minimum takto zameraných výskumov skúmalo aj medzipohlavné rozdiely v rodičovskom monitoringu. Čo sa týka ďalších charakteristík adolescentov, prekvapujúce nie je ani zistenie, že rodičovský monitoring adolescentov s ich rastúcim vekom klesá.

Rodičovský monitoring sme skúmali aj v súvislosti s kvalitou vzťahov v rodine a môžeme povedať, že čím je kvalitnejší vzťah medzi rodičom a dieťaťom, tým je kvalitnejší aj monitoring, nie sú to samozrejme v tomto vzťahu jediné pôsobiace premenné. Všimli sme si zároveň, že dobrovoľné odhaľovanie informácií viac súvisí s kvalitným vzťahom s matkou ako otcom. To by mohlo naznačovať, že adolescenti sa radšej zverujú matke ako otcovi. Pokladáme tiež za prirodzené, že v rodine, v ktorej existujú dobré vzájomné vzťahy sa záujem rodičov o dieťa prejavuje aj väčším úsilím vedieť ako trávi svoj voľný čas.

Vo výskume sme si tiež kládli otázku, či úplnosť rodiny zohráva úlohu pri tom do akej miery je adolescent monitorovaný. Zdá sa ale, že aj keď v miere rodičovskej solícitácie bola zaznamenaná istá rozdielová tendencia a rodičovský monitoring v úplnej rodine by sme mohli označiť za dôslednejší, pre toto tvrdenie nemáme dostatočne silný dôkaz. Je teda možné, že aj napriek tomu, že rodina nie je úplná a o výchovu sa stará len jeden rodič alebo do rodiny vstúpil „nový rodič“ nemusí to nutne znamenať nedostatok sily či vôle kontrolovať adolescenta a zaujímať sa o jeho život ako naznačujú niektoré výskumy. Aj Waldfogel et al. (2010) totiž uvádzajú, že vychovávať dieťa samostatne stojí rodiča omnoho viac síl, ako keď sú na to rodičia dvaja.

4.3 Voľný čas

Oblasťou, ktorá v našom výskume prirodzene nadviazala na skúmanie rodičovského monitoringu je voľný čas. Keďže by podrobné skúmanie voľného času a jeho možného pôsobenia na výskyt užívania návykových látok bolo veľmi obširné, aj keď určite prínosné, rozhodli sme sa zamerať len na ten jeho aspekt, ktorý zdôraznili Stattin, Kerr (2010). Pri skúmaní rodičovského monitoringu navrhli zohľadňovať spôsob akým dieťa trávi čas, pretože môže v nemalej miere ovplyvniť úsilie rodičov aktívne zisťovať kde sa ich dieťa nachádza a čo robí. Touto otázkou sme sa teda zaoberali aj v našom výskume. Zistili sme, že adolescent, ktorý trávi väčšinu svojho voľného času doma alebo na rôznych krúžkoch, či pri športových a iných aktivitách, je monitorovaný viac ako ten, ktorý vo svojom voľnom čase nemá žiadny konkrétny program a pravdepodobne sa len túla s rovesníkmi. Tento rozdiel by podľa nás mohol byť ešte zosilnený ak by sme brali do úvahy aj to, že rodič adolescenta tráviaceho čas doma či pri voľnočasových aktivitách pozná týždenný program svojho dieťaťa a jeho každodenný režim a preto mnohokrát ani nemusí zisťovať kde je a čo robí. Nižšiu úroveň monitoringu adolescentov tráviacich čas len tak mimo

domu je podľa nás možné vysvetliť ako ďalší prejav celkového nezájmu rodiča o dieťa. Ďalšie možné vysvetlenia ponúkajú Kerr, Stattin (2008). Boli zaujatí tým ako mnohokrát rodičia znížia mieru monitoringu ak sa u ich dieťaťa vyskytne nejaký prejav problémového správania a navrhli preto tri rôzne vysvetlenia. Podľa prvého rodiča veria, že ich dieťa potrebuje autonómiu a negatívne prejavy v správaní si potom vysvetľujú ako signál, že ich dieťa dosiahlo vek keď potrebuje viac voľnosti. S tým sa potom spája aj nižšia miera rodičovského monitoringu. Druhým vysvetlením je, že sú rodičia zastrášaní, následkom čoho sa zdráhajú klásť otázky či stanovovať pravidlá pretože takéto konanie len vyvoláva hádky. Treťou možnosťou ako toto správanie vysvetliť je, že rodič len reaguje na správanie dieťaťa. Čo znamená, že podobne ako v bežných sociálnych kontaktoch, ak sú deti vrúcne a otvorené rodičia s nimi komunikujú, ak sú však chladné a uzavreté do seba rodičia ich radšej väčšinu času nechávajú osamote.

S naším vyššie uvedeným predpokladom o celkovom nezájme rodiča o dieťa súhlasí aj potvrdenie existencie vzťahu medzi spoločne stráveným voľným časom a úsilím vynakladaným na monitorovanie dieťaťa. Pre spor Waizenhofer – Stattin, Kerr sme skúmali vzťah medzi spoločnými rodinnými aktivitami a rodičovskou vedomosťou a porovnávali sme ho so vzťahom medzi rodičovskou vedomosťou a stratégiami rodičovského monitoringu. Obava autorov Stattin, Kerr, že by zistený rozsah rodičovskej vedomosti mohol byť ovplyvnený spoločne stráveným časom rodičov a detí sa podľa výsledkov nášho výskumu nepotvrdila. Vzhľadom na porovnanie sily vzťahov medzi rodičovskou vedomosťou a spoločnými rodinnými aktivitami na jednej strane a stratégiami rodičovského monitoringu na druhej strane môžeme povedať, že ak by sme spoločné rodinné aktivity chápali ako ďalší zdroj rodičovskej vedomosti, bol by zdrojom najslabším.

Rozdiely v užívaní návykových látok vzhľadom na to kde adolescent trávi voľný čas či nižší výskyt užívania návykových látok u detí, ktoré trávia viac času spoločnými aktivitami s rodičmi už považujeme v súvislosti s predošlými zisteniami za prirodzené. Voľný čas, ktorý nemá byť čím vyplnený je v prípade, že je navyše spojený so slabým monitoringom a záujmom rodičov, výrazným rizikovým faktorom pre užívanie návykových látok či iné problémové správanie. Výrazne vyššie užívanie návykových látok v skupine detí, ktoré vo svojom voľnom čase nemajú zmysluplný prípadne žiadny program je v súlade so zisteniami zahraničných výskumov. Potvrdzuje to napr. štúdia Piko, Vazsonyi (2004) realizovaná v Maďarsku, podľa ktorej pôsobia niektoré aspekty voľného času adolescentov ako napr. rodina či konvenčné štrukturované aktivity protektívne a iné, ako napr.

rovesnícke aktivity či komerčné spôsoby trávenia voľného času pôsobia ako vysoko rizikové pre vznik problémového správania.

4.4 Limity a odporúčania pre ďalší výskum

Reprezentatívnosť výsledkov nášho výskumu je limitovaná vzorkou probandov, ktorí pochádzajú z relatívne chudobnejšieho kraja, ktorý neponúka tak rozsiahle možnosti trávenia voľného času ako by to mohlo byť vo väčších mestách. Vzorka tiež nebola úplne vyrovnaná z hľadiska početností v jednotlivých skupinách tvorených podľa veku probandov, typu rodiny a spôsobu a miesta trávenia voľného času.

Výrazným limitom použitých metodík bola ich dĺžka, vyplňanie dotazníkov bolo totiž časovo náročné a ochota participantov časom klesala.

V neposlednom rade by bolo zaujímavé venovať sa téme rodičovského monitoringu a trávenia voľného času aj v longitudinálnej štúdií.

Vzhľadom na naše zistenia, by sme pre ďalšie výskumy navrhovali bližšie sa zamerať na rodičovský monitoring v súvislosti s trávením voľného času a angažovanosťou rodičov v napĺňaní voľného času adolescentov, zdá sa totiž, že majú potenciál byť výrazným protektívnym faktorom problémového správania. Tento fakt by preto mal byť zohľadňovaný aj pri tvorbe preventívnych programov v budúcnosti.

5 Záver

V posledných desaťročiach bolo realizovaných mnoho výskumov zameraných na užívanie návykových látok v skupine adolescentov. Vzhľadom na to, že výskyt tohto problému v spoločnosti výrazne neklesá, venuje sa veľa pozornosti práve spolupôsobiacim faktorom a prevencii tohto druhu problémového správania. Naše výskumné ciele sme si stanovili tak, aby sme prispeli k poznaniu v tejto oblasti. Zistili sme, že prevalencia užívania návykových látok v populácii adolescentov sa nemení. Potvrdili sme však, že dobré vzťahy adolescentov s rodičmi súvisia s realizovaním rodičovského monitoringu, a že tieto dva prejavy záujmu rodiča o dieťa sú protektívnym faktorom užívania návykových látok.

V ďalšej časti práce sme sa sústredili najmä na súvislosti a okolnosti, za ktorých rodičovský monitoring prebieha. Nepodarilo sa nám potvrdiť ako jednoznačný zdroj rodičovskej vedomosti len jednu zo stratégií rodičovského monitoringu, zároveň sa žiadna zo stratégií rodičovského monitoringu neukázala byť výraznejším protektívnym faktorom užívania návykových látok ako iné. Zistili sme ale, že rodičovský monitoring je ovplyvňovaný vekom adolescenta, jeho pohlavím a záleží aj na tom v akom type rodiny prebieha.

Treťou nosnou témou našej práce bolo trávenie voľného času mladými ľuďmi. Za kritické považujeme zistenie, že mnoho adolescentov zrejme nevie ako naložiť so svojim voľným časom a práve v tejto skupine sa vyskytuje užívanie návykových látok častejšie ako u iných. Ukázalo sa tiež, že rodičovskému monitoringu tejto skupiny adolescentov nie je venovaná toľká pozornosť ani čas strávený pri spoločných rodinných aktivitách ako v skupinách adolescentov tráviacich svoj voľný čas doma či pri záujmových aktivitách. V našom výskume sme nepotvrdili ani predpoklad autorov Stattin, Kerr, že by spoločne strávený voľný čas rodičov a adolescentov vo väčšej miere ovplyvňoval výslednú rodičovskú vedomosť.

Zistili sme, že pôsobenie rodičov sa na správaní ich dieťaťa odráža pozitívnym spôsobom len v prípade, že oň majú skutočný záujem, ktorý sa prejavuje v kvalitných rodinných vzťahoch, správnej miere rodičovského monitoringu a zmysluplnom trávení voľného času, na ktorom sa podieľajú aj rodičia.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

AMBRÓZOVÁ, A. 2001. Práca s rodinou, rodinná terapia, rodinné poradenstvo. In: LABÁTH, V. a kol. 2001. *Riziková mládež: Možnosti potenciálnych zmien*. Praha: Sociologické nakladateľství, 2001. ISBN 80-85850-66-4. s. 95-109.

ARTERBURN, S., BURNS, J. *Drogovzdorné dieťa – kniha pre rodičov*. Bratislava: Nová nádej Slovensko, 2001. 230 s. ISBN 80-967334-6-X.

BAŠKA, T., BAŠKOVÁ, M., BOBÁK, L. a kol. 2011. *Sociálne determinanty zdravia školákov. HBSC – Slovensko 2009/2010*. Košice: Equilibria, 2011, 157 s. ISBN 978-80-89284-73-3.

BLATNÝ, M., POLIŠENSKÁ V. A., BALAŠTIKOVÁ, V., HRDLIČKA, M. 2005. Problematika rizikového chování vývoje dětí a dospívajících: hlavní témata a implikace pro další výzkum. In *Československá psychologie*. ISSN 0009-062X, 2005, roč. 49, č. 6, s. 524-539.

CALDWELL, L. L., SMITH, E. A. 2006. Leisure as a context for youth development and delinquency prevention. In *The Australian and New Zealand journal of criminology*. ISSN 0004-8658, 2006, vol. 39, no. 3, p. 398-418.

COLLISHAW, S., GARDNER, F., MAUGHAN, B., SCOTT, J., PICKLES, A. 2012. Do historical changes in parent-child relationship explain increases in youth conduct problems?. In *Journal of abnormal child psychology*. ISSN 0091-0627, 2012, vol. 40, n. 1, p. 119-132.

CROUTER, A. C., BUMPUS, M. F., DAVIS, K. D., MCHALE, S. M. 2005. How do parents learn about adolescents' experiences? Implications for parental knowledge and adolescent risky behavior. In *Child development*. ISSN 0009-3920, 2005, vol. 76, no. 4, p. 869-882.

CUMSILLE, P., DARLING, N., FLAHERTY, B., MARTÍNEZ, M. L. 2009. Heterogeneity and change in the patterning of adolescents' perceptions of the legitimacy of parental authority: A latent transition model. In *Child development*. ISSN 0009-3920, 2009, vol. 80, no. 2, p. 418-432.

DARLING, N., CUMSILLE, P., MARTÍNEZ, M. L. 2007. Adolescents as active agents in the socialization process: Legitimacy of parental authority and obligation to obey as

predictors of obedience. In *Journal of Adolescence*, ISSN 0140-1971, 2007, vol. 30, no. 2, p. 297-311.

DARLING, N., CUMSILLE, P., MARTÍNEZ, M. L. 2008. Individual differences in adolescents beliefs about the legitimacy of parental authority and obligation to obey: A longitudinal investigation. In *Child development*. ISSN 1467-8624, 2008, vol. 79, no. 4, p. 1103-1118.

DARLING, N., CUMSILLE, P., PEÑA-ALAMPAY, L. 2005. Rules, legitimacy of parental authority, and obligation to obey in Chile, the Philippines, and United States. In *New Directions for Child & Adolescent Development*. ISSN 1534-8687, 2005, no. 108, p. 47-60.

DIMOFF, T. 1994. *Berie vaše dieťa drogy?* Bratislava: Obzor, 1994. 186 s. ISBN 80-215-0274-6.

DISHION, T. J., MCMAHON R. J. 1998. Parental monitoring and the prevention of child and adolescent problem behavior: a conceptual and empirical formulation. In *Clinical child and family psychology review*. ISSN 1573-2827, 1998, vol. 1, no. 1, p. 61-75.

DWAIRY, M., ACHOUI, M. 2010. Parental Control: A second cross-cultural research on parenting and psychological adjustment of children. In *Journal of child & family studies*. ISSN 1573-2843, 2010, vol. 19, no. 1, p. 16-22.

HAYES, L., HUDSON, A., MATTHEWS, J. 2007. Understanding parental monitoring through analysis of monitoring episodes in context. In *International journal of behavioral and consultation therapy*. ISSN 1555 – 7855, 2007, vol. 3, no. 1, p. 96-108.

HIBELL, B., ANDERSSON, B., BJARNASON, T. et al. 2004. *The ESPAD report 2003. Alcohol and other drug use among students in 35 European countries*. Stockholm: The Swedish council for information on alcohol and other drugs, 2004, 436 p. ISBN 91-7278-103-3.

HIBELL, B., GUTTORMSSON, U., AHLSTRÖM, S. et al. 2009. *The 2007 ESPAD report. Substance use among students in 35 European countries*. Stockholm: The Swedish council for information on alcohol and other drugs, 2009, 382 p. ISBN 978-91-7278-219-8.

HOFBAUER, B. 2004. *Děti, mládež a volný čas*. Praha: Portál, 2004. 176 s. ISBN 80-7178-927-5.

- HUTCHINSON, S. L., BALDWIN, CH. K., CALDWELL, L. L. 2003. Differentiating parent practices related to adolescent behavior in the free time context. In *Journal of leisure research*. ISSN 2159-6417, 2003, vol. 35, no. 4, p. 396-422.
- JELÍNEK, M., KVĚTOŇ, P., VOBOŘIL, D., BLATNÝ, M., HRDLIČKA, M. 2006. Vrstevnická konformita jako faktor rizikového chování mladistvých: struktura, zdroje, dopady. In *Československá psychologie*. ISSN 0009-062X, 2006, roč. 50, č. 5. s. 393-404.
- JESSOR, R., JESSOR, S. L. 1977. *Problem behavior and psychosocial development: A longitudinal study of youth*. New York: Academic Press, 1977. 281 p. ISBN 0-12-384750-8.
- JÍRA, O. 1997. *Děti, mládež a volný čas : výskumná správa*. Praha: Národní institut dětí a mládeže, 1997. 59 s.
- KERR, M., STATTIN, H., TROST, K. 1999. To know you is to trust you: parents' trust is rooted in child disclosure of information. In *Journal of adolescence*. ISSN 0140-1971, 1999, no. 22, p. 737-752.
- KERR, M., STATTIN, H., PAKALNISKIENE, V. 2008. Parents react to adolescent problem behaviors by worrying more and monitoring less. In KERR, M., STATTIN, H., ENGELS, R. C. M. E. *What can parents do? : new insights into the role of parents in adolescent problem behavior*. Chichester: John Wiley & Sons. 2008. ISBN 978-0-470-72363-0, p. 91-112.
- KERR, M., STATTIN, H., BURK, W. J. 2010. A reinterpretation of parental monitoring in longitudinal perspective. In *Journal of research on adolescence*. ISSN 1050-8392, 2010, no. 20(1), p. 39-64.
- KOŽENÝ, J., CSÉMY, L., TIŠANSKÁ, L. 2007. Koreláty užívání návykových látek u adolescentů. In *Československá psychologie*. ISSN 0009-062X, 2007, roč. 51, č. 6, s. 557-578.
- KOŽENÝ, J., CSÉMY, L., TIŠANSKÁ, L. 2008. Atributy sklonu ke kouření u patnáctiletých adolescentů v roce 2006: explorační analýza. In *Československá psychologie*. ISSN 0009-062X, 2008, roč. 52, č. 3, s. 209-224.
- KRCH, F. D., CSÉMY, L., DRÁBKOVÁ, H. 2004. Psychosociální souvislosti užívání marihuany u dětí staršího školního věku. In *Česká a slovenská psychiatrie*. ISSN 1212-0383, 2004, roč. 100, č. 6, s. 348-355.

- KRISTJANSSON, A. L., JAMES, J. E., ALLEGRANTE, J. P., SIGFUSDOTTIR, I. D., HELGASON, A. R. 2010. Adolescent substance use, parental monitoring, and leisure-time activities: 12-year outcomes of primary prevention in Iceland. In *Preventive medicine*. ISSN 0091-7435, 2010, vol. 51, p. 168-171.
- LABÁTH, V. a kol. 2001. *Riziková mládež: Možnosti potenciálnych zmien*. Praha: Sociologické nakladateľství, 2001. 157 s. ISBN 80-85850-66-4.
- MACEK, P., 2003. *Adolescence*. Praha: Portál, 2003. 144 s. ISBN 80-7178-747-7.
- MAHONEY, J. L., STATTIN, H., LORD, H. 2004. Unstructured youth recreation centre participation and behaviour development: Selection influences and the moderating role of antisocial peers. In *International journal of behavioral development*. ISSN 1464-0651, 2004, vol. 28, no. 6, p. 553-560.
- MATOUŠEK, O. 1997. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladateľství, 1997. 144 s. ISBN 80-85850-24-9.
- MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A., 1998. *Mládež a delikvence: Možné príčiny, súčasná štruktúra, programy prevencie kriminality mládeže*. Praha: Portál, 1998. 336 s. ISBN 80-7178-226-2.
- NEŠPOR, K. 2001. *Vaše deti a návykové látky*. Praha: Portál, 2001. 157. s. ISBN 80-7178-515-6.
- OROSOVÁ, O., GAJDOŠOVÁ, B., MADARASOVÁ-GECKOVÁ, A., VAN DIJK, J. P. 2007. Rizikové faktory užívania drog dospievajúcimi. In *Československá psychologie*. ISSN 0009-062X, 2007, roč. 51, č. 1, s. 32-47.
- PATRICK, M. R., SNYDER, J., SCHREPFERMAN, M., SNYDER, J. 2005. The joint contribution of early parental warmth, communication and tracking, and early child conduct problems on monitoring in late childhood. In *Child development*. ISSN 1467-8624, 2005, vol. 76, no. 5, p. 999-1014.
- PIKO, B. F., VAZSONYI, A. T. 2004. Leisure activities and problem behaviours among Hungarian youth. In *Journal of adolescence*. ISSN 0140-1971, 2004, vol. 27, n. 6, p. 717-730.
- PROKOPČÁKOVÁ, A. 1999. The role of parental childrearing in emotional problems of adolescents. In *Studia psychologica*. ISSN 0039-3320, 1999, roč. 41, č. 4, s. 352-355.

- PROKOPČÁKOVÁ, A. 2000. Rodičia a priatelia – ich vplyv na maladjustačné správanie adolescentov. In *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*. ISSN 055-5574, 2000, roč. 35, č. 2, s. 174-181.
- SMETANA, J. G., CREAN, H. F., CAMPIONE-BARR, N. 2005. Adolescents' and parents changing conceptions of parental authority. In *New Directions for Child and Adolescent Development*. ISSN 1534-8687, 2005, no. 108, p. 31-46.
- STAVRINIDES, P. 2011. The relationship between parental knowledge and adolescent delinquency: A longitudinal study. In *International journal about parents in education*. ISSN 1973-3518, 2011, vol. 5, no. 1, p. 46-55.
- STATIN, H., KERR, M. 2000. Parental monitoring: a reinterpretation. In *Child development*. ISSN 1467-8624, 2000, vol. 71, no. 4, p. 1072-1085.
- STEINBERG, L., FLETCHER, A., DARLING, N. 1994. Parental monitoring and peer influences on adolescent substance use. In *Pediatrics*. ISSN 0031-4005, 1994, vol. 93, no. 6, p. 1060-1064.
- ŠIRŮČEK, J., ŠIRŮČKOVÁ, M., MACEK, P. 2007. Sociální opora rodičů a vrstevníku a její význam pro rozvoj problémového chování v adolescenci. In *Československá psychologie*. ISSN 0009-062X, 2007, roč. 51, č. 5, s. 476-578.
- ŠTĚCHOVÁ, M., VEČERKA, K., HOLAS, J. 2000. Rodinné zázemí dětí s poruchami chování. In *Kriminalistika*. ISSN 1210-9150, 2000, roč. 33, č. 2, s. 140-148.
- ŠTŮROVÁ, J. 2001. Úvahy nad pojmom „agresia“. In: LABÁTH, V. a kol. *Riziková mládež: Možnosti potenciálnych zmien*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001. ISBN 80-85850-66-4. s. 23-40.
- TILTON-WEAVER, L. C., MARSHALL, S. K. 2008. Adolescents' agency in information management. In: KERR, M., STATIN, H., ENGELS, R. C. M. E. *What can parents do? : new insights into the role of parents in adolescent problem behavior*. Chichester: John Wiley & Sons. 2008. ISBN 978-0-470-72363-0, p. 11-41.
- TURČEK, K. 2000. *Psychopatologické a sociálno-patologické prejavy u detí a mládeže*. Bratislava: IRIS, 2000. 133 s. ISBN 80-89018-06-8.
- VEREŠOVÁ, M. 2004. *Mediátory užívania drog. Cesta k efektívnej prevencii drogových závislostí*. Nitra: Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva UKF v Nitre, 2004. 388 s. ISBN 80-8050-767-8.

WALDFOGEL, J., CRAIGIE, T., BROOKS-GUNN, J. 2010. Fragile families and child wellbeing. In *The future of children*. ISSN 1550-1558, 2010, vol. 20, n. 2, p. 87-112.

WAIZENHOFER, R. N., BUCHANAN, CH. M., JACKSON-NEWSOM, J. 2004. Mothers' and fathers' knowledge of adolescents' daily activities: Its sources and its links with adolescent adjustment. In *Journal of family psychology*. ISSN 0893-3200, 2004, vol. 18, no. 2, p. 348-360.

WIGGINS, T. L., SOFRONOFF, K., SANDERS, M. R. 2009. Pathways Triple p-positive parenting program: Effects on parent-child relationship and child behavior problems. In *Family process*. ISSN 1545-5300, 2009, vol. 48, no. 4, p. 517-530.